

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Gabrielė Čėjauskaitė

Lietuvių filologijos ir naujosios graikų kalbos studijų programa

Lietuvos moksleivių nuostatos dėl dvikalbystės

Bakalauro baigiamasis darbas

Darbo vadovė asist. dr. Inga Hilbig

Vilnius, 2023

Gabrielė Čėjauskaitė, *Lietuvos moksleivių nuostatos dėl dvikalbystės*. Bakalauro darbas, vadovė asist. dr. Inga Hilbig, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2023, 44 p.

Raktažodžiai: kalbinės nuostatos, moksleivių nuostatos, dvikalbystė, dvikalbystės mitai, svetimoji kalba, tarmės.

Anotacija

Šiame bakalauro darbe analizuojami pusiau struktūruoti kokybiniai mokinių interviu. Kokybinė turinio analizė atlikta remiantis projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021, projekto vykdytojas VU, rėmėjas VLKK) sukauptais duomenimis. Darbe analizuojami 25 moksleivių nuostatos dėl dvikalbystės. Informantai gyvena keturiuose Lietuvos etnografiniuose regionuose, 5 miestuose: Gelgaudiškyje, Alytuje, Utenoje, Pasvalyje ir Telšiuose. Siekiama atskleisti, kaip mokiniai suvokia ir apibrėžia dvikalbystę, koks jų kalbinis repertuaras, kokia yra kalbų kodų kaitos motyvacija ir kokie vyraujantys dvikalbystės mitai. Bendrai moksleivių požiūris į dvikalbystę yra teigiamas, o svetimųjų kalbų mokėjimas pabrėžiamas kaip būtinas bendraujant, keliaujant, ieškant informacijos internete ir norint užsitikrinti galimybes studijuoti ar dirbti užsienyje. Taip pat daug įtakos turi jaunimo mados, aplinka, kurioje gausu informacijos ir komunikacijos svetimosiomis (daugiausia anglų ir rusų) kalbomis, noras neatsilikti nuo bendraamžių. Dėl pastarųjų tendencijų moksleiviams įprasta bei paplitusi kodų kaita, kuri ypač pasireiškia norint išlaikyti autentišką, sunkiai į lietuvių kalbą išverčiamą svetimosios kalbos mintį, norint pajuokauti ir vartojant internete, medijose nusistovėjusias svetimosios kalbos frazes ar tiesiog siekiant parodyti tariamą ar esamą kalbinį išprusimą. Esminiai svetimosios kalbos mokymosi motyvai išsamiau atsiskleidžia juos analizuojant per kalbinių nuostatų kognityvinę, emocinę ir elgesio prizmes. Tarminę kalbą mokantys Lietuvos moksleiviai save taip pat identifikuoja kaip dvikalbius. Tačiau tarmiškai kalbantis jaunuolis vertinamas kaip menkesnis, „kaimietis“. Tokie rezultatai parodo, jog nepagrįstas mitas apie tarmiškai kalbančius žmones yra vis dar gajus. Moksleivių nuostatos dėl dvikalbystės glaudžiai susijusios ir persipynusios su nuostatomis dėl svetimosios kalbos ir iš esmės yra teigiamos. Atsižvelgiant į globalius sociokultūrinius pokyčius ir tendencijas tikėtina, kad ateityje dvikalbystė Lietuvoje bus dar labiau paplitusi, o svetimosios kalbos mokėjimas pasieks žymiai aukštesnį lygį.

Turinys

Įvadas	4
1. Dvikalbystė ir nuostatos dėl dvikalbystės: teorinės prielaidos	7
1.1. Dvikalbystės samprata ir jos problematika	7
1.1.1. Dvikalbystės apibrėžimai	7
1.1.2. Dvikalbystė ir kodų kaita	9
1.1.3. Su dvikalbyste susiję mitai	10
1.2. Nuostatos dėl dvikalbystės	11
1.2.1. Nuostatų dėl dvikalbystės samprata ir ypatumai	11
1.2.2. Trinarė kalbinių nuostatų struktūra	13
1.2.3. Nuostatos dėl svetimųjų kalbų ir dvikalbystės bendrajame ugdyme	14
1.2.4. Nuostatų dėl dvikalbystės tyrimai Lietuvoje	15
2. Lietuvos moksleivių nuostatų dėl dvikalbystės analizė	17
2.1. Tyrimo medžiaga	17
2.2. Dvikalbystės samprata: moksleivių pažiūros ir jų interpretavimas	18
2.2.1. Lietuvos moksleivių dvikalbystės vertinimas	18
2.2.2. Moksleivių mokamų kalbų kodų kaitos motyvacija	23
2.2.3. Dvikalbystės mitai moksleivių pasisakymuose	26
2.3. Lietuvos moksleivių kalbinių nuostatų dėl dvikalbystės komponentai	28
2.3.1. Kognityvinių nuostatų analizė	28
2.3.2. Emocinių nuostatų analizė	30
2.3.3. Elgesio nuostatų analizė	31
Išvados	33
Literatūra	36
Summary	40
Priedai	42

Ivadas

Temos aktualumas ir naujumas. Labai daug šalių didžiuojasi turėdamos vieną valstybinę kalbą, tačiau nė viena šiuolaikinė visuomenė iš tikrųjų nėra vienakalbė. Prie pasaulyje egzistuojančios nevienalytės kalbinės situacijos prisideda politinės, religinės, ekonominės, migracinės ir istorinės aplinkybės (Quay, Montanari 2018: 545). Mokslininkai teigia, jog tikėtina, kad daugiau nei pusė pasaulio gyventojų yra dvikalbiai (Myers-Scotton 2009: 2, Hoffmann 2014: 13).

Nors pirmieji dvikalbystės tyrimai prasidėjo dar XX a. pradžioje, šis terminas vis dar nėra aiškiai apibrėžtas. Skirtingų kalbotyros sričių mokslininkai – svetimosios kalbos mokymosi, kalbos mokymo pedagogikos, sociolingvistikos ar psicholingvistikos – gali taikyti vienokius dvikalbystės sąvokos apibrėžimus, kalbos vartotojai ją supranta savaip. Ryškios kelios tendencijos: kai dvikalbystė įvardijama labai plačiai – kaip individo gebėjimas nors šiek tiek suprasti kitą kalbą (De Houwer, Ortega 2019: 3) – tai naujausias požiūris; kai dvikalbystė apibrėžiama kaip dviejų kalbų tobulas mokėjimas (Bloomfield 1933: 56) – tai pasenusi, tačiau vis dar vyraujanti nuomonė tarp žmonių; ir požiūris, kad dvikalbystė – dviejų ir daugiau kalbų mokėjimas (Dewaele 2015: 1).

Dvikalbystės fenomenai susiję ir su tam tikrų kalbinių nuostatų formavimusi. Kalbinės nuostatos – tai žmonių jausmai į savo arba kitų kalbą (Crystal 1994: 215); jos yra susijusios su požiūriu į kalbą, kalbos vartoseną įvairiose situacijose, kalbėjimą, požiūrį į bet kurią svetimąją kalbą (Coronel-Molina 2009: 21). Colin Baker savo veikale „Attitudes and language“ (1992) išsamiai aprašo kalbinių nuostatų teoriją ir teigia, kad kalbinės nuostatos yra susijusios su amžiumi, lytimi, išsilavinimu, kalbos mokėjimu ir kultūriniais veiksniais, o kalba, kurią vartoja šeima, draugai, bendruomenė, žiniasklaida ir pan. turi įtakos individo nuostatų formavimuisi (Baker 1992: 41–47).

Pažymėtina, jog nuostatos dėl daugiakalbystės Lietuvoje ir užsienyje jau yra nemažai tyrinėtos, tačiau nuostatos dėl dvikalbystės – žymiai menčiau, dažniausiai jas įtraukiat į platesnius, gretimas temas analizuojančius tyrimus. Todėl šiame darbe, siekiant praplėsti ir papildyti sociolingvistinių tyrimų lauką, bus koncentruojamasi į anksčiau dar netyrinėtas nuostatas dėl dvikalbystės tarp Lietuvos moksleivių. Tyrimui pasitelkiami 2020–2021 m. projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (projekto vykdytojas VU, rėmėjas VLKK) surinkti duomenys. Projekto rezultatai buvo apibendrinti ir aprašyti mokslinėje kolektyvinėje monografijoje (Ramonienė 2022), kurios tikslas buvo ištirti dabartinę Lietuvos sociolingvistinę padėtį: gyventojų turimas nuostatas lietuvių kalbos, jos tarmių bei kitų kalbų atžvilgiu, gimtosios ir kitų kalbų prestižo

suvokimą, su tuo susijusį kalbinį elgesį ir pan. Pabrėžtina, kad projekto metu buvo surinkta nemažai duomenų apie moksleivių nuostatas dėl dvikalbystės, tačiau jie liko neanalizuoti, tad šiame tekste pristatomas darbas papildys Lietuvos sociolingvistikos mokslo horizontą.

Darbo **objektas** – mokyklinio amžiaus lietuvių nuostatos dėl dvikalbystės. Darbo **tikslas** – ištirti Lietuvos moksleivių nuostatas dėl dvikalbystės. Siekiant šio tikslo, išsikelti tokie **uždaviniai**:

1. Glaustai aptarti anksčiau Lietuvoje ir pasaulyje atliktus dvikalbystės tyrimus ir apibrėžti teorines tyrimo prielaidas.
2. Išanalizuoti 2020–2021 metų „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ empirinę medžiagą apie mokinių nuostatas dėl dvikalbystės.
3. Apibendrinti Lietuvos moksleivių nuostatas dėl dvikalbystės.
4. Aprašyti moksleivių kalbines nuostatas.
5. Remiantis tyrimo rezultatais, numatyti dvikalbystės reiškinių plėtrą ir virsmus Lietuvos sociolingvistiniame kontekste.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Darbe analizuojami 2020–2021 m. projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ kokybiniai giluminiai pusiau struktūruoti interviu. Tyrime iš viso dalyvavo 69 mokiniai iš 8 miestų. Šiam darbui atrinkti ir analizuoti 25 respondentų iš 5 miestų 13 val. trukmės garso įrašų medžiaga. Tyrimo dalyvių amžius svyruoja nuo 16 iki 19 metų. Atlikta kokybinė turinio analizė.

Darbo struktūra. Bakalauro rašto darbą sudaro dvi pagrindinės dalys – teorinė ir tiriamoji. Teorinės dalies pirmajame skyriuje analizuojama dvikalbystės samprata ir problematika: dvikalbystės apibrėžimai, tarmės, kodų kaita, dvikalbystės mitai, o antrajame – nuostatos dėl dvikalbystės Lietuvoje ir pasaulyje bei bendrajame ugdyme, aptariama trinarė kalbinių nuostatų sistema. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, pridedamas 43 pozicijų literatūros sąrašas. Taip pat darbe yra priedų: projekto tyrėjų naudotos interviu gairės ir bendra informacija apie mokinių kokybinius interviu. Darbe yra 1 lentelė.

Padėka. Darbo autorė nuoširdžiai dėkoja Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų daktarėms projekto vadovei Ingai Hilbig už suteiktą prieigą prie jų vykdyto projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ kokybinių giluminių pusiau struktūruotų interviu duomenų. Dėkoju jai, taip pat dr. Eglei Gudavičienei, dr. Kristinai Jakaitei-Bulbukienei, dr. prof. Meilutei Ramonienei ir dr. prof. Loretai Vilkienei už padarytus interviu ir galimybę jais naudotis.

Ačiū tariau ir prof. dr. Loretai Vilkienei, pasidalinusiai savo 2023 m. straipsnio „Mokinių požiūris į kalbinius stereotipus“ rankraščiu.

1. Dvikalbystė ir nuostatos dėl dvikalbystės: teorinės prielaidos

1.1.Dvikalbystės samprata ir jos problematika

1.1.1. Dvikalbystės apibrėžimai

Vienas iš sunkumų apibrėžiant dvikalbystę yra jos tarpdisciplininis pobūdis, nes skirtingų, bet giminingų socialinių ir humanitarinių sričių mokslininkai (sociologijos, psichologijos, lingvistikos, antropologijos, švietimo ir kt.) „taiko skirtingus metodus, kriterijus ir prielaidas dvikalbystės atvejų tyrimams“ (Hoffmann 2014: 17). Mokslinėje literatūroje, kurioje nagrinėjamas dvikalbystės reiškinys, pateikiama daug įvairių dvikalbystės sąvokos apibrėžimų. Pirminiai dvikalbystės apibrėžimai buvo labai griežti ir turėjo stiprų vienakalbiškumo atspalvį. Ankstesniuose moksliniuose tyrinėjimuose dvikalbystė apibrėžiama kaip gebėjimas kalbėti dviem kalbomis kaip gimtosiomis (Bloomfield 1933: 56). 2004 metais išleistame Sociolingvistikos žodyne nurodoma, jog dvikalbystė – tai dviejų ar daugiau kalbų vartojimas individo arba kalbinės bendruomenės gyvenime (Swann 2004: 27–28). Bet ir šis apibrėžimas ilgainiui keitėsi ir įgijo platesnę reikšmę: dvikalbiu galima įvardinti asmenį, kuris turi kalbėjimo, klausymo, rašymo ir / ar skaitymo įgūdžių ta kalba, kuri jam yra ne gimtoji (Dewaele 2015: 1), kuris geba svetimąją kalbą ar kalbas vartoti kasdienybėje ir susikalba paprastomis temomis (Myers-Scotton 2009: 65) arba kiekvienas, kuris gali bent minimaliai suprasti daugiau nei vieną kalbą (De Houwer, Ortega 2019: 3). Išsamesnę dvikalbystės sampratą Francois Grosjean (2010) papildė tuo, jog dvikalbiai mokamas kalbas vartoja skirtingais tikslais, su skirtingais pašnekovais, skirtingose gyvenimo srityse. Kalbos mokėjimo lygiai gali skirtis priklausomai nuo tos kalbos poreikio, pašnekovų ir srities, kurioje ji vartojama (Grosjean 2010, cit. iš Dewaele 2015: 1).

Prieš nustatant, ar individas yra dvikalbis, ar ne, reikėtų atsižvelgti į keletą veiksnių. Yra keli aspektai, kuriuos ištyrus būtų galima susidaryti aiškesnį ir tikslesnį dvikalbio paveikslą, pavyzdžiui: kiek laisvai individas turi mokėti kiekvieną kalbą, kad būtų laikomas dvikalbiu; ar individas turi vienodai gerai mokėti abi kalbas, kad būtų laikomas dvikalbiu; taip pat kyla klausimas, ar individas laikomas dvikalbiu tik tada, kai jis moka kalbėti dviem kalbomis, ar dvikalbis yra suprantantis, skaitantis ar rašantis svetimąją kalbą; taip pat svarstyтина, kas turėtų būti dvikalbystės rodiklis – ar

kalbų mokėjimas, ar kalbų vartojimo dažnumas ir t. t. (Baker, Prys Jones 1998, cit. iš Fielding 2015: 18).

Hugo Baetens Beardsmore savo 1986 m. veikale tyrinėdamas dvikalbystės reiškinį padarė prielaidą, kad asmuo yra dvikalbis tik tuo atveju, jei jis yra funkcionalus kalbos vartotojas. Tai reiškia, kad dvikalbystės lygį lemia kalbų, kuriomis individas kalba, įvairovė (kalbos vartojimo būdai) ir intensyvumas (vartojamos kalbos kiekis). Funkcinės dvikalbystės (*functional bilingualism*) sąvoką galima aiškinti minimalistiškai arba maksimalistiškai. Minimalistinė interpretacija reiškia, kad asmuo gali būti laikomas funkcinio dvikalbiu, jei turėdamas ribotas kalbos žinias (pvz., skurdų žodyną ir mažą gramatikos išmanymą) gali atlikti paprastus veiksmus svetimąja kalba (pvz., kai kurie darbai reikalauja minimalių svetimosios kalbos žinių, kai kalbos gerai išmanyti ir mokėti nereikia). Maksimalistinė interpretacija reiškia, kad asmuo gali būti laikomas funkcinio dvikalbiu, jei visą savo veiklą galėtų atlikti bet kuria savo mokama kalba (geros fonologijos, morfologijos, leksikos ir sintaksės žinios) (Baetens Beardsmore 1986: 15–16).

Dvikalbystė gali būti individualioji (*individual bilingualism*) bei visuomeninė (*societal bilingualism*) (Sridhar 1995: 47). Dvikalbystė vertinama kaip individuali, kai individai išmoksta suprasti kelis kalbų kodus. Analizuojant šį reiškinį atsižvelgiama kaip vaikystėje ar vėlesniame amžiuje išmokstamos svetimosios kalbos, kaip jomis kalbama, rašoma, kaip bandoma suprasti svetimąją kalbą. Kai į kalbas žiūrima kaip į visuomeninį reiškinį, svarbu kalbų statusas ir vaidmuo visuomenėje, požiūris į kalbas, veiksniai, kurie nulemia kalbų pasirinkimą, kalbų vartojimo ypatumai bei socialiniai veiksniai (etninė kilmė, religija ir pan.).

Lietuvoje pastebima ne tik svetimųjų kalbų, bet ir skirtingų lietuvių kalbos tarmių vartojimo, paplitimo tendencija. Juozas Pabrėža (2017) teigė, kad „prigimtinė tarmė yra ir gimtoji kalba, paveldėta iš tėvų, iš to krašto, kuriame esi gimęs ir augęs, kuriame yra tikrosios tavo šaknys“ (2017: 43). J. Pabrėžos veikale trumpai aprašomi 2011–2013 m. „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji informacijos sklaida“ rezultatai: iš 247 apklaustų įvairių kartų žemaičių net 233 išskyrė žemaičių kalbą kaip gimtąją kartu su lietuvių kalba. Taigi dauguma žemaičių savo tarmę ir tarmišką kalbėjimą tapatina su gimtąja kalba (ten pat: 45). Tačiau tai visai nekelia nuostabos – žemaičių kalba neapsiriboja tik kalbiniais skirtumais ir tarmiškumu. Žemaitijoje gyvenantys žmonės supranta, moka kalbėti, rašyti ir skaityti žemaitiškai, o kiti lietuviai šios tarmės dažnai net nesupranta. Žemaičių tarmę kaip atskirą kalbą išskiria ir kolektyvinės monografijos autorės (Ramonienė 2022).

Apibendrinant galima teigti, kad dažniausiai vartojamas dvikalbystės apibrėžimas – dviejų ar daugiau kalbų vartojimas arba vienos ar kelių kalbų bent minimalus mokėjimas. Visi individai tenkinantys į pirmiau apibrėžtus dvikalbystės kriterijus yra vadinami dvikalbiais. Dvikalbystės terminas šiame bakalauro darbe yra vartojamas pagal pristatytą plačiausią apibrėžimą.

1.1.2. Dvikalbystė ir kodų kaita

Dar praeito amžiaus pabaigoje, kodų keitimas švietimo sistemoje ir visuomenėje buvo nerekomenduojamas nuogąstaujant, kad kodų kaita turės įtakos vienai ar abiem kalboms ir paskatins kalbos degradaciją ar kalbos nykimą (Aitchison 1991, cit. iš Hughes et al. 2006: 8). Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais lingvistiniuose tyrimuose vis daugiau dėmesio skiriama perėjimo iš vienos kalbos (ar jos atmainos) į kitą ištyrimui. Ši kalbinė strategija (vadinama kodų kaita arba perjungimu (*code-switching*), kodų maišymu (*code-mixing*), dvikalbiu kalbėjimu (*bilingual speech*)) plačiai naudojama daugiakalbėse bendruomenėse visame pasaulyje, teigia Herbert Schendl ir Laura Wright (2011: 15). Tokie perjungimai gali apimti įvairių kalbų kiekį ir skirtingus kalbinius vienetų (vienu kodu galima pasakyti išsčius sakinius, atskirus žodžius arba pavienes morfemas, posakius) (Myers-Scotton 1997: 3). Penelope Gardner-Chloros kodų kaitą apibūdina taip: „kelių kalbų ar dialektų vartojimas tame pačiame sakinyje ar pokalbyje (2009: 4).

Kalbos vartotojai, kurie yra dvikalbiai ir kilę iš kitų kultūriškai ir lingvistiškai skirtingų bendruomenių, dažnai pasitelkia kodų kaitą – tai įprastas kalbinis elgesys visuomenėje (Hughes et al. 2006: 8). Analizuojant mokinių kodų kaitą pastebėta, kad dvikalbiai mokiniai gali lengvai kaitalioti abi kalbas ir išlaikyti abiejų kalbų gramatiškumą, o tai liudija apie išlavintus kalbos ir aukštesnio lygio mąstymo įgūdžius. Taigi kodų keitimas yra protingo elgesio įrodymas, reikalaujantis įvairių kalbos žinių ir įgūdžių (ten pat: 21).

Glaustai aptarus kodų kaitos reiškinį pasakytina, kad toks kalbinis elgesys visuomenėje – jau įprastas. Kodų kaita gali vykti tarp dviejų ar daugiau kalbų, tarmių ar dialektų. Ji gali būti spontaniška arba sąmoninga, kaip būdas pabrėžti asmens socialinę tapatybę arba tiesiog reaguoti į situacijas.

1.1.3. Su dvikalbyste susiję mitai

Nepaisant ilgus metus trunkančių dvikalbystės tyrinėjimų, dvikalbystės sąvoka daugeliui žmonių vis dar yra neaiški ir ją gaubia daugybė mitų. Francois Grosjean (2010) aprašė šiuos su dvikalbyste susijusius mitus: dvikalbių žmonių yra reta, tačiau jie vienodai puikiai moka savo kalbas; „tikrieji“ dvikalbiai dvi ar daugiau kalbų išmoko vaikystėje ir nė vienoje iš jų neturi akcento; dvikalbiai yra gimę būti vertėjais; kodų kaita yra dvikalbių tinginystės požymis; visi dvikalbiai taip pat yra dvikultūriai; dvikalbiai turi dvigubą ar susiskaldžiusią asmenybę; dvikalbystė lėtina vaikų gebėjimą išmokyti ir įsisavinti kalbą, turi neigiamos įtakos jų raidai; norint, kad vaikas augtų dvikalbis, reikia naudoti „vienas asmuo – viena kalba“ metodą; vaikai, kurie buvo užauginti kaip dvikalbiai visada maišys savo kalbas ir t. t. Didelė dalis išvardytų mitų kyla iš vienakalbių požiūrio į dvikalbius (Grosjean 2010: 105).

Svarbu paminėti dar nepublikuotą tyrimą, artimą dvikalbystės mitų tematikai – „Mokinių požiūris į kalbinius stereotipus“ (Vilkienė 2023). Lietuvos moksleivių teigiami ir neigiami kalbiniai stereotipai buvo tirti remiantis tais pačiais empiriniais 2020–2021 metų interviu duomenimis, kurie analizuojami ir šiame darbe. Loretos Vilkienės tyrimas parodė, jog moksleiviai yra sąmoningi kalbos vartotojai, vertina bei gerbia savo gimtąją kalbą ir didžioji dauguma nepritaria egzistuojantiems mitams. Šio tyrimo rezultatai itin reikšmingi, nes atskleidė mokinių kalbinio ir pilietinio savęs suvokimo svarbą bei nuostatą, kad stereotipai negali būti taikomi visai kalbinei bendruomenei ar jaunimo grupei. Į šią nuostatą bus atsižvelgiama analizuojant gyvuojančius su dvikalbyste susijusius mitus tiriamojame šio darbo dalyje.

Taigi, nemažai mitų vis dar egzistuoja būtent dėl vienakalbių požiūrio į dvikalbystę – nesvarbu, ar tai klaidingi stereotipai apie svetimąsias kalbas, ar neigiamas požiūris į tarmę ir tarmiškai kalbančiuosius. Tiriamojame dalyje bus analizuojami ir dvikalbystės mitai susiję būtent su tarmėmis.

1.2. Nuostatos dėl dvikalbystės

1.2.1. Nuostatų dėl dvikalbystės samprata ir ypatumai

Lietuvoje išleistas ne vienas mokslinis straipsnis ir monografija, kuriuose plačiai analizuojamos kalbinės nuostatos (Ramonienė 2006, 2022; Aliūkaitė 2007; 2008; Kalėdienė 2013; Keturkienė, Vaicekauskienė 2016; Matulionytė, Bulbukienė 2021 ir kt.). Šios nuostatos yra susijusios su visuomenės ir kalbų vartojimo kaita bei kalbų politika. Todėl sistemingas jų tyrimas yra itin svarbus ne tik siekiant akademinių tikslų, bet ir norint suprasti kalbinio elgesio polinkius, numatyti visuomenės kalbinio gyvenimo pokyčius ir net daryti įtaką nuostatų formavimuisi (Ramonienė 2022: 11).

Bendrųjų nuostatų reikšmė „lietuvių kalbos žodyne“ apibrėžiama kaip „susidaręs nusistatymas vienodomis aplinkybėmis elgtis vienodai ar panašiai“¹. O kalbinės nuostatos apibrėžiamos kaip žmonių turimi įsitikinimai ir požiūriai apie kalbą ir kalbų įvairovę (Swann 2004: 17). Kalbinės nuostatos gali paveikti įvairias žmonių gyvenimo sritis, pavyzdžiui: galimybę įgyti išsilavinimą, darbą, būstą; nuostatos daro įtaką bendrai žmogaus gyvenimo kokybei, taip pat bendraujant namuose, švietimo bei profesinėse įstaigose (Giles, Marlow 2011:165). Tačiau žmonės sąmoningai net ne visada suvokia, kaip kalbinės nuostatos yra visokeriopai prasiskverbę į jų kasdienes gyvenimus (Garrett 2010: 1). Vis dėlto, daugelis kalbines nuostatas pastebi viešose erdvėse arba kasdiniuose pokalbiuose (ten pat: 2). „Nuostatos kalbos atžvilgiu yra labai svarbios, nes nuo jų priklauso tos kalbos gyvybingumas, išsaugojimas ar net mirtis. Taigi nuostatų tyrimai atskleidžia kalbinės bendruomenės mintis, įsitikinimus, troškimus, preferencijas“ (Baker 1992: 9, cit. iš Jakaitė-Bulbukienė, Vilkienė 2022: 123).

Iki septintojo dešimtmečio psichologijoje ir kalbotyroje buvo gajus įsitikinimas, jog dvikalbystė ir kognityvinė raida buvo siejami neigiamai. Dvikalbystė buvo laikoma „imigrantų vaikų kognityvinio atsilikimo priežastimi“ (Breier 2020: 55). Tačiau dėl gausaus kiekio atliktų tyrimų, požiūris į dvikalbystės poveikį kognityvinei raidai pasikeitė ir dabar tai yra vertinama pozityviai (Portes, Rumbaut 2001:117). Jasone Cenoz (2013) savo straipsnyje teigia, kad skirtingo amžiaus daugiakalbiai sukaupia resursus, kurie leidžia jiems geriau atlikti kai kurias metalingvistines užduotis

¹ Lietuvių kalbos žodynas: <https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Nuostata> [žiūrėta 2023-01-12]

ir netgi gali sulėtinti kai kuriuos su senėjimu susijusio kognityvinių funkcijų silpnėjimo požymius (Cenoz 2013: 7–8).

Dvikalbystė taip pat yra laikoma kūrybiškumo ir naujovių šaltiniu. Pastebima, kad dvikalbiai žmonės turi geresnius kognityvinius įgūdžius – įvairūs tyrimai rodo, kad daugiau nei viena kalba kalbantys geba geriau valdyti kūrybiškumą, komunikacinį jautrumą ir vadovaujasi įvairialypiu mąstymu (Baker 2011, cit. iš Jones 2013: 7). Be to, dvikalbystė žmonėms ypač naudinga norint rasti darbą, o kelių kalbų mokėjimas yra vertingas ir įvertinamas dirbant pasaulinio masto bendrovėse (Jones 2013: 15). Dvikalbystė suteikia konkurencinį pranašumą ir renkantis profesiją – Andrew Henley ir Rhian E. Jones nustatė, kad dvikalbiai uždirba 8-10 % didesnę atlyginimą būtent dėl savo dvikalbystės (Henley, Jones 2003). Be to, jie teigia, kad dvikalbiai turi papildomo žmogiškojo kapitalo dėl savo kognityvinių pranašumų, būtent tai ir turi įtakos jų atlyginimui (ten pat).

Dar vienas diskusijas keliantis nuostatų dėl dvikalbystės aspektas – kaip žmonės suvokia save kalbine prasme (Dewaele 2015: 2). Sia ir Dewaele (2006) tyrimo rezultatai parodė, kad egzistuoja skirtumai tarp žmonių, kurie save identifikuoja kaip dvikalbius, ir tų, kurie savęs dvikalbiais nelaiko. Amžius, kitos kalbos mokėjimas ar mokymasis (arba nesimokymas), aplinkoje vartojama kalba, o tiems, kurie anksčiau gyveno kitos kalbos aplinkoje – tos patirties trumpalaikiškumas. Visa tai susiję su individo savęs suvokimu kaip dvikalbiu. Individo nuostatos ar jis dvikalbis, ar ne, priklauso nuo jo paties suvokiamų įvairių kalbos įgūdžių gebėjimų: skaitymo, rašymo, o ypač svetimosios kalbos suvokimo ir gebėjimo kalbėti. Spėjama, kad nuolatinis formalus užsienio kalbos mokymas gali įtikinti besimokančiuosius, kad jie dar nepasiekė savo antros kalbos mokėjimo viršūnės ir dėl to jie savęs dvikalbiais nelaiko. Tyrėjai taip pat nustatė, kad tie, kurie save laikė dvikalbiais, buvo jaunesni. Tai gali reikšti, kad jaunesni asmenys priėmė modernesnę, lankstesnę dvikalbystės sampratą, o vyresni asmenys vis dar taiko tradiciškesnes, ribotas šios sąvokos apibrėžtis (Sia, Dewaele 2006: 1–19).

Tyrinėjant kalbines nuostatas galima išskirti ir išsamiai aprašyti jų objektą. Kalbinės nuostatos gali apimti nuostatas dėl kalbinių variantų, dialektų ar kalbos stiliaus, naujos kalbos mokymosi, tautinių mažumų kalbų, kalbų grupių ir kalbinių bendruomenių, kalbos pamokų, konkrečios kalbos vartojimo, taip pat tėvų nuostatas dėl kalbos mokymosi ir kalbinių preferencijų (Baker 1992: 29). Paprastai kalbinės nuostatos susidaro dėl socialinių ir politinių veiksnių (Holmes 2001: 343). Mokslinėje literatūroje jau yra nusistovėjusi trinarė kalbinių nuostatų struktūra, kuri bus aptariame kitame poskyryje.

1.2.2. Trinarė kalbinių nuostatų struktūra

McKenzie teigimu, kalbinės nuostatos yra pakankamai stabilios, kad jas būtų galima identifikuoti ir išmatuoti (McKenzie 2010: 19). Išskiriami trys nuostatų komponentai: kognityvinis, emocinis ir elgesio (Gardner 1985: 8; Baker 1992: 12; Garrett 2010: 23; McKenzie 2010: 22 ir kt.). Visi trys komponentai vienas kitą veikia ir yra susiję tarpusavyje.

Pirmasis, kognityvinis komponentas apima individo įsitikinimus ir kognityvinę orientaciją, susijusią su nuostatomis objektui (Ramonienė 2022: 14). Kolektyvinėje monografijoje (2022) aprašytas aktualus įsitikinimų atvejo pavyzdys vaizduojantis kognityvinį komponentą: „įsitikinimas, kad vienos kalbinės atmainos yra taisyklingesnės už kitas, arba nuostata, kad kokios nors kalbos geras mokėjimas (pvz., anglų) gali padėti gauti gerą darbą“ (ten pat). Kognityvinės nuostatos atlieka žinių funkciją – asmuo turi įsitikinimą kaip veikia pasaulis, kaip viskas turi būti; nuostatos apima santykius tarp visuomeniškai reikšmingų sričių (McKenzie 2010: 19; Garrett 2010: 3, 23). Teigiama, kad kalbinėse nuostatose kognityvinius procesus greičiausiai formuoja individualios ir kolektyvinės stereotipų lemiamos funkcijos, atsirandančios tarpgrupiniuose santykiuose – įsitikinimai yra susiję su visuomenėje vyraujančiais stereotipais ir su socialinių grupių ideologijomis (McKenzie 2010). Stereotipai yra tarsi filtrai, per kuriuos aiškinamas, vykdomas ir interpretuojamas socialinis gyvenimas. Pavyzdžiui, koks nors kalbos įrašas gali paskatinti klausytoją susikurti stereotipus apie kalbėtoją ir jo suvokiamą priklausomybę socialinei grupei, kurie nebūtinai atitinka kalbančiojo atstovaujamą socialinę tikrovę (ten pat: 19-22).

Antrasis, emocinis nuostatų komponentas apima jausmus, susijusius su požiūrio objektu (Garrett et al. 2003: 3). Šis komponentas rodo mūsų palankumo ar nepalankumo lygį, arba kiek mums patinka ar nepatinka nuostatos objektas. Teigiamo ar neigiamo požiūrio kryptingumą įprastai padidina intensyvumo vertinimas, pavyzdžiui, ar mes tam tik nepritariame, ar iš tikrųjų to nekenčiame (Garrett 2010: 23). Emocinės nuostatos gali būti verbalinio ir neverbalinio pobūdžio. Verbalinės emocinės išraiškos gali būti džiaugsmas, dėkingumas, (ne)palankumas, panieka ar pyktis, pavyzdžiui, žmogus jaučia meilę arba neapykantą kalbai, arba yra sunerimęs dėl mažumų kalbų mokymosi. Neverbalinės išraiškos pasireiškia per kūno reakcijas: vyzdžių išsiplėtimas, širdies ritmo pokytis ir pan. (McKenzie 2010: 22). Teigiama, jog nuostatos visada turi stiprų jausminį komponentą (Perloff 2003: 40, cit. iš ten pat). Tačiau kognityvinis ir emocinis komponentai ne visada gali būti suderinami, pavyzdžiui, žmogus reiškia teigiamą nuomonę apie svetimos kalbos mokymąsi, tačiau pats jos mokytis nenori.

Trečiasis, elgsenos komponentas susijęs su polinkiu elgtis tam tikru būdu; galimai sutampantis su mūsų kognityviniais ir emociniais vertinimais (Garrett 2010: 23). Tai nusiteikimas ir pasirengimas veikti, pavyzdžiui, lankyti užsienio kalbos pamokas arba jų atsisakyti. Socialiniai psichologai sutaria, kad tinkamai išmatuotos nuostatos yra pagrindinis elgesį lemiantis veiksnys (McKenzie 2010: 23). M. Ramonienė rašo: „[t]ačiau kai kurie tyrimai rodo, kad nuostatos nebūtinai lemia veiksmus (Hanson 1980), kad koreliacija tarp kognityvinio, jausminio ir elgesio komponentų gali būti ir visai menka (Breckler 1984)“ (2022: 15). Susiduriama su iššūkiu, kad išorinis elgesys gali būti sąmoningai ar nesąmoningai skirtas vidinėms nuostatoms paslėpti ar užmaskuoti (Baker, 1992: 16). Pavyzdžiui, gali atrodyti, kad žmogus palankiai vertina kalbą ar kalbos atmainą, tačiau jo vidinis požiūris gali būti neigiamas. Galima teigti, kad šis kalbinių nuostatų komponentas yra artimai susijęs su kalbiniu elgesiu, jis padeda nustatyti elgesio motyvus, intencijas, veiksmų planą.

Taigi, jei svarstytume apie mokinio požiūrį į svetimąją kalbą, galėtume kalbėti apie kognityvinį komponentą (individas tiki, kad mokydamasis kokios nors užsienio kalbos geriau pažins tos šalies kultūrą), emocinį komponentą (individas nori mokėti kalbą, kuri labai populiari tarp jo bendraamžių) ir elgesio komponentą (individas įsitikinęs, kad svetimosios kalbos mokėjimas yra būtina sąlyga norint susirasti gerą darbą, todėl jis taupo pinigus, kad galėtų užsirašyti į kalbos kursus).

Šiame darbe, kaip ir anksčiau minėtoje kolektyvinėje monografijoje (Ramonienė et al. 2022), laikomasi kognityvistų požiūrio į nuostatas.

1.2.3. Nuostatos dėl svetimųjų kalbų ir dvikalbystės bendrajame ugdyme

Vertybinių nuostatų dėl kalbos formuojasi jaunesniame mokykliniame amžiuje. Vaiko pažiūroms didžiausią įtaką daro bendravimas su išoriniu pasauliu, tačiau tai paprastai daroma per aiškų mokymą ir netiesioginį tėvų požiūrio modeliavimą. Taigi, tėvų nuomonė ir kalbiniai įpročiai kyla iš jų pačių ir daro įtaką vaikui (Oskamp, Schultz 2005: 168). Kaip teigia nuostatų tyrėjai, tiek teigiamų, tiek neigiamų nuostatų yra išmokstama (Garrett et al. 2006: 4; Garrett 2010: 22–23; McKenzie 2010: 21 ir kt.). Čia didelę įtaką daro ir švietimo politika bei bendros visuomenės nuostatos, smarkiai veikiančios mokinių kalbinių nuostatų formavimąsi dėl lietuvių ir užsienio kalbų vartojimo (Poderienė, Vaičiakauskienė 2019).

Tuula Merisuo-Storm (2007) atliko tyrimą, kuriame tyrė jaunesnių mokinių požiūrį į užsienio kalbų mokymąsi ir raštingumo įgūdžių ugdymą dvikalbiame ugdyme. Tyrimo rezultatai parodė, kad dvikalbis ugdymas lavina raštingumo įgūdžius lygiai taip pat gerai, kaip ir tada, kai mokiniai mokosi tik gimtąją kalbą. Be to, neatrodė, kad mokymasis viena ar dviem kalbomis turėtų reikšmingos įtakos mokinių raštingumo įgūdžių ugdymui. Tyrimo rezultatai patvirtina nuomonę, kad kai didžioji dalis mokymo vyksta mokinių gimtąją kalbą, tai neturi neigiamos įtakos raštingumo įgūdžių ugdymui pirmąją kalbą. Vaikai sugeba išlaikyti dviejų kalbų atskirtį ir įgyti gimtosios kalbos, kaip kalbos ir bendravimo sistemos, prilygstančios kitoms kalboms, suvokimą. Tėvai, kurių vaikai mokėsi dvikalbėse klasėse, domėjosi savo vaikų mokslais ir stengėsi padėti jiems sėkmingai mokytis.

Apie glaudų ryšį tarp kalbos mokymosi ir besimokančiojo tapatybės pripažįstama jau seniai. Gabriele Schmidt (2014) savo moksliniame straipsnyje citavo net Karolį Didįjį, kuris skambiai teigė, kad gebėjimas kalbėti antra kalba, reiškia turėti antrą sielą (Schmidt 2014: 155). G. Schmid atliktas tyrimas parodė, kad studentams kalbų mokymasis yra svarbi jų asmeninio tobulėjimo dalis. Kalbos mokymasis apima ne tik vidinį žmogaus tobulėjimą, taip pat leidžia pažinti juos supantį pasaulį, praplėsti akiratį, „pažvelgti į išorę“ (ten pat: 155–156). Svetimoji kalba yra daug daugiau nei komunikacinis įrankis, kurios mokomasi kaip ir kitų akademinių dalykų. Kalba sudaro svarbią asmenybės dalį, dalyvauja daugelyje psichinės veiklos sričių (Dörnyei 2005: 93, cit. iš Schmidt 2014: 155).

Taigi, dvikalbystės nauda jaunam žmogui yra nepaneigiama ir svarbi asmenybės tobulėjimui, geresniam savęs suvokimui, gebėjimui laisvai bendrauti. Individas išmokęs svetimąsias kalbas dar vaikystėje, vėliau gyvenime labiau savimi pasitiki (bent jau kalbiniu atžvilgiu).

1.2.4. Nuostatų dėl dvikalbystės tyrimai Lietuvoje

Pirmiausia derėtų paminėti Nidos Poderienės ir Sonatos Vaičiakauskienės (2019) išleistą mokslinį straipsnį, kurio tyrimo tikslas ir objektas – mokyklose lietuvių mokomąją kalbą besimokančių vaikų ir paauglių nuostatos dėl lietuvių kalbos ir jos prestižo. Tyrime aptariamos lietuvių kalbos politikos nuostatos, mokinių požiūris į lietuvių ir svetimųjų kalbų vartojimą namuose ir už namų ribų. Pagal parengtą statistiką, šeimose, kurias sudaro tautinės mažumos arba mišrių šeimų atstovai, vaikai nėra apsisprendę dėl socialinės lietuvių kalbos vertės. Straipsnyje taip pat paminima,

kad etniškai mišrioje šeimoje bendraujant su vaikais stengiamasi kalbėti daugumos kalba ir vaikus leisti į mokyklas kur kalbama lietuviškai. Taip vaikams kuriamos sąlygos pažinti lietuvių kalbą ir užtikrina socialinę vertę visuomenėje. Mokinių nuostatų dėl lietuvių kalbos tyrimas dar kartą patvirtino kitų tyrėjų išvadas (Oskamp et al. 1977), kad vertybinės nuostatos dėl kalbos susiformuoja jaunesniame mokykliniame amžiuje. Pagal gautus rezultatus buvo padaryta prielaida, kad jei tėvai užsienio kalbą (pvz. anglų) vertina kaip svarbią ir naudingą vaikų ateities perspektyvoms, namuose yra vartojamos dvi kalbos (lietuvių ir anglų) siekiant ugdyti vaikus.

Kitas reikšmingas veikalas – 2022 m. Eglės Gudavičienės, Ingos Hilbig, Kristinos Jakaitės-Bulbukienės, Meilutės Ramonienės ir Loretos Vilkienės kolektyvinė monografija (moksl. red. – M. Ramonienė). Išleista monografija šios srities tyrinėjimams nepaprastai svarbi – joje aprašytos naujausios Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys. Išsamūs tyrimų rezultatai parodė, kad didžioji dauguma Lietuvos gyventojų yra dvikalbiai (arba daugiakalbiai), ir tik maždaug dešimtadalis – vienakalbiai. Remiantis empiriniais tyrimo duomenimis žmonės svetimąsias kalbas vertina teigiamai, neabejoja kalbų svarba, teigia, kad „dvikalbystė yra gerai, ji naudinga tiek praktiškai, pavyzdžiui, ekonominiu požiūriu, tiek žmogaus saviugdai“ (Hilbig 2022: 115). Pastebėta, jog Lietuvoje populiariausios užsienio kalbos ima keistis vietomis – rusų kalbą pakeičia daugiau jaunimo vartojama anglų kalba. Išanalizavus jaunimo kalbinį elgesį ir nuostatas buvo nustatyta, kad anglų kalba šiuolaikiniam žmogui yra lengvai išmokstama, dažnai vartojama kasdieniame gyvenime, įterpiama į lietuvišką diskursą. Kalbinių nuostatų analizė parodė, kad žmonėms anglų kalbos žinios reikalingos dėl karjeros, šiuolaikiškumo ir laisvės, o „globalėjančioje Lietuvoje utilitarinė nuostata anglų kalbos atžvilgiu stiprėja, ši kalba matoma ne kaip grėsmė, o kaip papildomas išteklius, tarptautinės komunikacijos priemonė“ (Ramonienė 2022: 276). Nuostatos dėl svetimųjų kalbų yra vertinamos teigiamai, mokiniai noriai mokosi ne tik populiariausias Europos, bet ir Azijos šalių valstybines kalbas. Taip pat buvo atliktas tarmių vertinimo tyrimas, kurio metu išryškėjo informantų nuostata ir poreikis išlaikyti istorinę ir kultūrinę vertybę – tarmes.

Nors dvikalbystės tyrimų Lietuvoje yra ir daugiau², dėl ribotos darbo apimties nuspręsta aptarti tik darbo temai aktualiausius mokslinius veikalus.

² Meilutė Ramonienė, Guus Extra „Multilingualism in Lithuanian cities: aims and outcomes of a home language survey in Vilnius, Kaunas and Klaipėda“ (2011), Loreta Vaicekauskienė „Globalioji daugiakalbystės perspektyva: anglų kalbos vieta ir vaidmuo Lietuvos miestų erdvėje“ (2010), Loreta Vilkienė „Daugiakalbystė didžiuosiuose Lietuvos miestuose“ (2010) ir kt.

2. Lietuvos moksleivių nuostatų dėl dvikalbystės analizė

2.1. Tyrimo medžiaga

Šiame bakalauro darbe remiamasi projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021, projekto vykdytojas VU, rėmėjas VLKK) sukauptais duomenimis. Tyrimą atliko ir interviu transkribavo Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų daktarės Eglė Gudavičienė, Inga Hilbig, Kristina Jakaitė-Bulbukienė, Meilutė Ramonienė ir Loreta Vilkienė.

Tyrėjos atliko kokybinius giluminius pusiau struktūruotus interviu su 69 Lietuvos moksleiviais³, tačiau šiam bakalauro darbui buvo atrinkta 25 informantų pateikta medžiaga. Tyrime apimtos visų keturių etnografinių Lietuvos regionų mokinių nuostatos: miestai su mažesniu gyventojų skaičiumi (5–20 tūkstančių): Aukštaitijoje – Pasvalys, Suvalkijoje – Gelgaudiškis; miestai su didesniu gyventojų skaičiumi (20–50 tūkstančių): Žemaitijoje – Telšiai, Aukštaitijoje – Utena, Dzūkijoje – Alytus.

Bendra atrinktų ir analizuotų interviu trukmė – 13 val. Tirta 20 merginų ir 5 vaikų pateikta medžiaga (jie buvo 16–19 m.). Informantai tyrime dalyvavo savanoriškai, tyrėjos gavo jų sutikimus. Tiriamojoje dalyje mokinių interviu citatos pateikiamos autentiškos. Kiekvienas interviu turėjo savitą tyrėjų suteiktą kodą: interviu eilės numeris tyrimo vietovėje; lytis (M – mergina, V – vaikinai); amžius; miestas, kuriame mokosi informantas (pavyzdžiui, 1_M_17_Telšiai). Informantas žymimas raide I, tyrėjas – T (jeigu cituojamas tik informantas, prieš jo žodžius I nebus nerašoma). Apibendrinta informacija apie informantus pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė. Bendrieji duomenys apie informantus

MIESTAS	INFORMANTŲ SKAIČIUS	AMŽIUS	VYRAS	MOTERIS
Gelgaudiškis	5	16–18	-	5
Alytus	5	16–18	2	3
Utena	5	17–19	1	4

³ Tyrimas atliktas ir su moksleivių tėvais bei mokytojais, tačiau šiam darbui buvo aktualūs tik moksleivių interviu duomenys.

Pasvalys	5	16–18	1	4
Telšiai	5	16–18	1	4

2.2. Dvikalbystės samprata: moksleivių pažiūros ir jų interpretavimas

2.2.1. Lietuvos moksleivių dvikalbystės vertinimas

Lietuvos moksleivių nuostatų dėl dvikalbystės analizė pradėtina nuo informantų kalbinio repertuaro išsiaiškinimo. 25 atrinktų interviu informantai teigė, kad kai kurias kalbas jau moka, kitas – mokosi, jomis domisi ir paminėjo šias: lietuvių, anglų, rusų, vokiečių, prancūzų, ispanų, lotynų, kinų, japonų bei tarminę. Kolektyvinėje monografijoje (Hilbig 2022: 106–107) svetimųjų kalbų sąrašas yra dar ilgesnis ir ištirtas kiekybiniu būdu, tačiau atsižvelgiant į šio bakalauro darbo ribotą informantų skaičių (25) galima teigti, jog 10-ties išvardytų skirtingų kalbų įvairovė tarp mokinių indikuoja mokinių dvikalbystę, susidomėjimą ir poreikį mokytis svetimąsias kalbas. Peršasi prielaida, kad Lietuvos moksleiviams kalbas mokytis įdomu, juos žavi svetimų šalių kultūra, moksleiviai jaučia vidinį stimulą mokytis kalbas dėl didesnio savęs ir pasaulio pažinimo – taigi mokinių požiūris į svetimąsias kalbas ir į dvikalbystę šalyje yra teigiamas.

Analizė pradedama nuo moksleivių atsakymų į klausimą ar Lietuva yra vienakalbė, ar daugiakalbė šalis. Mokiniai prieš atsakydami dažnai padvejodavo ar pasvarstydamo, tačiau nuomonė dėl Lietuvos kaip dvikalbės, daugiakalbės šalies yra vieninga. 1, 2 ir 3 pavyzdžiuose informantai teigia, kad Lietuva yra daugiakalbė.

1. T: <...> Kaip Jūs manot Lietuva yra daugiakalbė šalis ar vienakalbė?

I: Gal labiau vienakalbė, nežinau, nes aplink Vilnių tai daug yra kalbančių rusiškai ir šiaip Lietuvoj ta rusų kalba yra labai, nu vis dar tokia labai, sudaro viską, nu taip įėjus labai giliai atrodo. Tai nežinau, galbūt jaunesniem žmonėm tai yra vienakalbė, o vyresniem vis dar daugiakalbė.

T: O pati savo gyvenime, matot tą daugiakalbystę?

I: Jo, nors šiaip ir jaunesniem žmonėm daugiakalbė gal, nes labiau ir anglų kalbą naudojam, tai sakyčiau gal jo – daugiakalbė. (16_M_18_Alytus)

2. T: Ar Lietuva yra daugiakalbė šalis?

I: *Net nežinau... kaip ir jo, manyčiau, nu nėra, kad labai būtų gal daug tų kalbų, bet... bet jo, nes būna kartais nuvažiuoji ten į kokį Kauną, Vilnių girdi kaip ten kažkaip kitaip šneka, bet net matai žmones praeinančius ir nu jau jie kitaip atrodo ir tu jau nu.. numanai, kad jie tikrai nebus nu... visiškai lietuviai tai... manau, jo... nes daug kas ir užaugę ten su tėveliais kitokiais iš kitokių šalių, tai, manau, tėveliai patys išmokė savo vaikus kitaip kalbėt... tai jo.*

T: *Ar taip pat galvojat ir apie Lietuvos lenkus, rusus, kurie turi savo kalbas? Ar neatėjo šita mintis? Pirmiausiai galvojat apie užsieniečius?*

I: *Jo, kažkaip neatėjo dar šita mintis man. (2_M_16_REEM_Alytus)*

3. T: *Kaip Jūs manot <...> Lietuva yra daugiakalbė šalis?*

I: *Sakyčiau taip. Aš pažįstu žmonių, kurie vokiškai kalba ryškiai ir ispaniškai... Ir tikrai netrūksta kalbų, Lietuvoj. (18_V_18_Alytus)*

Atsižvelgus į nuostatą, kad Lietuva yra dvikalbė, daugiakalbė šalis, kyla klausimas, kaip save suvokia patys moksleiviai – ar jie save laiko vienakalbiais, ar dvikalbiais / daugiakalbiais (tai individualiosios dvikalbystės reiškinys). Atsakymai parodė, kad kelias kalbas panašiu lygiu mokantys informantai buvo labiau užtikrinti ir teigė laikantys save dvikalbiais, o kuriems su svetimosiomis kalbomis sekasi ne taip gerai buvo šiek tiek nedrąsūs ir svarstė, ką reiškia būti dvikalbiu – ar užtenka tik šiek tiek mokėti svetimąsias kalbas, ar svarbu kalbėjimo dažnumas (funkcinė dvikalbystė). Apsvarstę šiuos aspektus dauguma mokinių patvirtino esantys dvikalbiai ar daugiakalbiai (4 ir 5 pvz.).

4. *Manau, kad taip, nes <...> nesijaučiu susivaržiusi kalbėti ir kita kalba, tai... Taip, galbūt kartais ir pritrūksta tų kažkokių žodžių ar dar kažką, bet ta mintis, vis tiek stengiuosi persiformuluoti ir vis tiek pavyksta pasakyti tai, ką noriu, dėl to manau, kad gal ir esu dvikalbė. (2_M_19_Utena)*

5. *Na, iš tikro, gal daugiakalbė, nes moku daugiau negu dvi kalbas. Ir kai kuriom kalbom domiuosi, nu, tiesiog. (6_M_17_Pasvalys)*

Pastebėtina, kad kai kurie informantai dažniausiai abejojo ir nebuvo užtikrinti teigdami ar jie yra dvikalbiai. 6 pavyzdyje informantė teigia, kad niekada nebuvo pagalvojusi, ar ji dvikalbė, tačiau sako, kad moka kelias svetimąsias kalbas, bet savęs niekaip neapibrėžia. Galima daryti prielaidą, kad jaunuolių požiūris į dvikalbystę yra artimai susijęs su asmeniniu savęs suvokimu ir su požiūriu, kas yra dvikalbis žmogus. 7 ir 8 pavyzdžiai yra sietini su funkcinės dvikalbystės maksimalistiniu ir minimalistiniu vertinimu (Baetens Beardsmore 1986). 7 pavyzdyje informantė pabrėžia, kad žmonės, kurie moka kelias kalbas, visomis jomis ir galvoja (nes kalbos maišosi tarpusavyje), ir nors tiesiogiai

savęs dvikalbe nepavadina, iš konteksto suprantama, kad moksleivė save vis tik laiko dvikalbe. Remiantis maksimalistiniu vertinimu, moksleivė iš Alytaus (7 pvz.) gerai moka svetimąją kalbą ir geba puikiai bendrauti dviem kalbomis (viena iš priežasčių yra dvikalbystė šeimoje), todėl ji yra funkcinė dvikalbė. 8 pavyzdyje moksleivė atsako nedrąsiai ir teigia, kad „tobulėti niekada nėra blogai ir visą laiką galima tobulėti“ – išryškėja informantės nuostata, kad dvikalbiai kalbą moka gerai, tad jei individas nėra pakankamai gerai įvaldęs kalbos – jis nebūtinai yra laikomas dvikalbiu. Remiantis minimalistiniu vertinimu, ši moksleivė iš Telšių (8 pvz.) ne taip gerai moka svetimąją kalbą, tačiau geba susikalbėti, todėl ji taip pat yra funkcinė dvikalbė.

6. T: O kuo tu save laikai? Vienakalbe, dvikalbe, daugiakalbe?

I: *Niekada nepagalvojau, aš manau, kad tiesiog, aš esu... laikau save lietuve, aš šneku lietuvių kalba, bet aš moku ir kitas užsienio kalbas. Tai net nežinau, net neapibrėžiu savęs. (7_M_17_Pasvalys)*

7. T: Jaučiatės dvikalbė?

I: [pauzė] *Gal, nu bet ar dvikalbė, kad moku dvi kalbas, ar dvikalbė, kad gyvenu visą laiką tokiam dviejų kalbų mikse?*

T: *Nu tai čia kaip Jūs jaučiatės.*

I: *Nu, nežinau, gal kad moku dvi kalbas ir tiesiog, nu kaip, nu daug žmonių, pavyzdžiui, jeigu jie moka kelias kalbas, tai jie ir galvoja keliom kalbom, nes nu, nes tiesiog jos susimaišo jau tau bendrai. Tai čia kaip ir moki dvi kalbas, bet tiesiog, nu nežinau.*

[Abi juokiasi]

T: *Gal jau atsakėt.*

I: *Jo, gal atsakiau, gerai. (16_M_18_Alytus)*

8. T: Ar galima sakyti, kad esate dvikalbė?

I: *Nedrįsčiau dar taip visiškai sakyti, nes tobulėti niekada nėra blogai ir visą laiką galima tobulėti, bet, nežinau. (3_M_17_Telšiai)*

Tyrimo medžiaga parodė, kad moksleiviai užtikrinčiausiai save įvardina kaip dvikalbius tada, kai svetimąją kalbą kalba kaip gimtąją. Dviejų kalbų, tarsi gimtųjų, tobulas mokėjimas yra pati siauriausia dvikalbystės apibrėžtis (Bloomfield 1933: 56). Tačiau informantų, kurie vienodai gerai gebėtų kalbėti keliomis kalbomis buvo mažuma. Toks mokinių savęs laikymas dvikalbiu dažnai buvo susijęs su ankstesne gyvenama vieta: tie informantai, kurie dar būdami maži gyveno užsienyje, geriau

išmoko svetimąją kalbą ir neabejoja, kad yra dvikalbiai. Informantas (9 pvz.) dar būdamas vaikas su šeima išvyko į užsienį ir lankydamas mokyklą puikiai išmoko anglų kalbą, gebėjo lengvai susikalbėti tiek mokykloje, tiek svetur, todėl gerai įvaldė ne tik savo gimtąją kalbą, bet ir svetimąją.

9. T: *O galėtumėte pasakyti, kad Jūs esate praktiškai dvikalbis žmogus?*

I: *Sutikčiau, taip, galėčiau.*

<...>

T: *Kada supratote, kad, na, esat dvikalbis, kad abi kalbas: lietuvių ir anglų - mokate panašiai?*

I: *Uhm, tai aš iš vaikystės, būdamas šešių metų, mano tėvai emigravo į Airiją. Ir tenai aš mokėdamas jau lietuvių šiek tiek išmokau ten Airijoje pilnai gyventi ir susikalbėti, dėl to nuo vaikystės anglų kalbą moku stipriai. (6_V_18_Utena)*

Toks dvikalbystės tipas pažymėtinas kaip išskirtinis teorinėje dalyje aptartame imigrantų dvikalbystės kontekste. Šiuo atveju jaunuoliai neliko emigracijoje, jų šeimos grįžo gyventi į Lietuvą ir dvikalbystės poliai pasikeitė, tad toks dvikalbystės fenomenas irgi vertas atskirų tyrinėjimų.

Toliau plėtojant gyvenamosios vietos reikšmingumą, verta paminėti, kad Lietuvos regionas, kuriame gyvena informantas, taip pat svarbus dvikalbystės indikatorius. Kaip ir teoriškai diskutuota pirmoje šio darbo dalyje, informantai, mokantys kalbėti tarmiškai save taip pat laiko dvikalbiais. Palyginus Lietuvos keturių etnografinių regionų moksleivių nuostatas paaiškėjo, kad dažniausiai tik žemaičiai savąją tarmę išskiria kaip atskirą kalbą. Kalbėdami tarmiškai, mokiniai jaučiasi laisviau, jiems lengviau išreikšti savo mintis, jaunuoliai labiau jaučiasi savimi („kai aš kalbu žemaitiškai, aš jaučiuos kaip tikrai būdama vat savimi, <...> ji man yra tokia šiltesnė kalba ir maloniau ja kalbėt“ – 1_M_17_Telšiai). Informantai, tarmiškai kalba namuose ir su draugais, ir mokykloje pertraukų metu, nes per pamokas privaloma kalbėti bendrine lietuvių kalba (tai visuomeninis dvikalbystės reiškinys, nes visuose Lietuvos miestuose pamokų metu visiems privaloma kalbėti bendrine kalba).

Dažniausiai tarmiškai kalbėti moksleiviai išmokdavo anksčiau nei bendrine lietuvių kalba, nors būta ir išimčių: kai bendrinės kalbos ir tarmės buvo mokomasi lygiagrečiai, tuo pačiu metu – „[v]iskas įvyko turbūt vienodu veikimu, tai visi kalbėjo tiek tarmiškai, tiek bendrine ta kalba“ (7_M_18_Utena) arba kai namų aplinkoje vaikui augant buvo mokoma tik bendrinė lietuvių kalba ir tik vėliau tarminė – „man pačiai yra sunku taip visu 100 % kalbėt žemaitiškai, nes vis dėlto nuo pat mažumės mane mokė literatūriškai kalbėt, tai labai maišytai [dabar] gaunas ten pas mane“ (2_M_17_Telšiai). Tarmiškai mokantys kalbėti moksleiviai (10, 11 ir 12 pvz.) nurodo, kad jų gimtoji

kalba yra ne bendrinė lietuvių kalba, o būtent tarmė. Taigi nuostata, kad tarmė gali būti laikytina kaip atskira kalba pasitvirtina. Mokiniai, kurie moka kalbėti tarmiškai ir savo tarmę laiko vienodai svarbia ir reikšminga, jau nuo pat mažumės gali kalbėti dviem kalbomis: namuose – tarmiškai (išskiriant tuos atvejus, kai tėvai ir namuose vaikus skatina kalbėti bendrine kalba), o mokykloje ir išvykę iš savo miesto – bendrine lietuvių kalba. 12 pavyzdyje moksleivis iš Pasvalio išreiškia susirūpinimą ir gailestį, nes jauni žmonės pirmenybę teikia svetimajai kalbai dažnai užmiršdami savo gimtąją. Tokio išreikšto rūpesčio dėl savos tarmės tarp informantų pasitaikė tik vienetai.

10. T: *O ar galima sakyti, kad jūsų gimtoji kalba vis dėlto yra žemaičių, o ne lietuvių literatūrinė bendrinė?*

I: *Manau jo, nes mane tikrai, nu kaip ir supa tikrai žemaičių kalba. Nežinau aš, mano tėvai abudu iš Žemaitijos, mano seneliai visi iš Žemaitijos ir tiesiog, ir gaunas taip, kad visi ir kalbėjo aplinkui mane tik žemaitiškai. (1_M_17_Telšiai)*

11. T: *Ar galima sakyti, kad tarmė yra jūsų gimtoji kalba?*

I: *Manau, kad taip. (3_M_17_Telšiai)*

12. T: *Tai turbūt būtų pasvaliečių, ta tokia pirmoji?*

I: *Taip, taip.*

T: *Ar ne, nes lietuvių tarsi kaip antra išmoka?*

I: *Aš, taip, aš, mano irgi taip sesei kažkada irgi mergaitę turi ir tikrai kažkaip vien pasvalietiška, vien pasvalietiška, ten, sakau... nu, bent kiek gali man. Ne, vis tiek pasvalietiška... Taip, aš taip, kažkaip juokais sesei ir pasakau, sakau: „Nu, pasvaliečių daba jau – sakau, - išmoka, daba–sakau, - galėtum pamokint biški bendrinės kalbos. – sakau, - vis tiek aš jau į pirmą klasę – sakau, - tau jau vis tiek.“ Tai va, o taip tai ta gimtoji kalba, iš tikrųjų... Aš, kaip pasakyt, man kitą kartą toks liūdesys toks būna, kad vaikai dabar, išmanūs tie mūsų vaikai, pirma anglų kalba, ten rusų kalba ten nežinau, irgi jie ten iš filmukų visų, multikų, paskui tikrai jau lietuvių kalba. Tai man šiek tiek tas yra liūdna, kad... gal tėvai ten aišku neužsiima su vaikais, bet man tas... tas vat faktorius yra pats liūdniausias. Kad visų pirma vaikams yra ne gimtoji kalba, o kažkokia svetima. (3_V_18_Pasvalys)*

Taigi, informantai mano, kad Lietuva yra dvikalbė arba daugiakalbė šalis, didžioji dauguma save taip pat laiko dvikalbiais – išskyrus tuos atvejus, kai moksleivio suvokimas kas yra dvikalbis asmuo labai ribotas (pvz., kad kalbą reikia mokėti tobulai). Mokantys kalbėti tarmiškai moksleiviai savo tarmę laiko gimtąja kalba, dažniausiai jau nuo mažumės moka dvi kalbas (tarmę ir bendrinę

lietuvių kalbą) ir taip pat jaučiasi dvikalbiais. Iš to kyla ir kodų kaitos paplitimo tarp moksleivių tendencija, aptariama kitame poskyryje.

2.2.2. Moksleivių mokamų kalbų kodų kaitos motyvacija

Kodų kaita gali vykti tarp dviejų ar daugiau kalbų, tarmių ar dialektų, ir yra plačiai paplitusi tarp dvikalbių ar daugiakalbių bendruomenių (Grdner-Chloros 2009, Schendl, Wright 2011 ir kt.). Kodų kaita moksleivių kalboje jau yra kasdienis reiškinys – ištyrus informantų interviu pasitaikė tik vienas kitas atvejis, kai moksleivis tvirtino vengiantis keisti kodus.

Informantai dažnai teigė, kad kasdienėje savo kalboje „šokinėja“ tarp mokamų kalbų arba į savo kalbą įterpia svetimos kalbos žodžių ar frazių kalbai pagyvinti. Mokiniam kalbų kaitaliojimas vyksta natūraliai, kasdien bendraujant su draugais ar net su šeima. 13 ir 14 pavyzdžiuose galima pastebėti, kad kodų kaitą mokiniai vertina teigiamai, jiems kalbos pakeitimas patogus, įprastas, netgi papildantis gimtąją kalbą. Mokinės teigia, kad kodų kaita padeda plėsti kalbos žinias, daugiau išmokti. Taip pat pamini, kad kalbų kaita nedaro jokios blogos įtakos ir gimtosios kalbos negadina.

13. T: *Jūs sakėt, kad va namie pakalbat kartais angliškai ar būna, kad ir kitose situacijose, su kitais žmonėmis jūs taip pakaitaliojat vat lietuvių, anglų.*

I: *Jo labai dažnai su draugais iš mokyklos jau būna taip, kad nu jau tai yra įprasta <...>. Patys lietuviai nežino vieno žodžio ir vis sako ten angliškai tą žodį arba net močiutės pradeda vartoti ten tokius kaip „okay“ arba „see you“, arba diedulis irgi ateina tai „kaip čia šitas“, „ką čia rašo“ čia va irgi, nes dauguma programėlių būna angliškai, nu ir mokosi jie taip, tai... Tikrai būna tokių situacijų.*

T: *Ar čia dėl patogumo žmonės taip daro, vat pamiksuoja ar dėl kokių priežasčių, kaip Jūs sakytumėt?*

I: *T[ai] jau, manau, dėl patogumo. (2_M_16_REEM_Alytus)⁴*

14. T: *<...>[K]ai kalbat su draugais: nesakot, na „okey“, einam?*

I: *Sakom, dažnai, dažnai būna.*

T: *Tai ar čia gerai, ar čia blogai?*

I: *Nėra blogai, nes tu vis tiek didini žinias ir tos kalbos, ir tos. Daugiau išmoksti.*

⁴ REEM – reemigrantas.

T: *O gal gadini savo gimtąją kalbą?*

I: *Nemanau, tikrai papildo gal. (13_M_18_Gelgaudiškis)*

15 ir 16 pavyzdžiuose informantai teigia, kad kodų kaita įvyksta, kai pamiršamas koks nors gimtosios kalbos žodis, bet tas pats žodis prisimenamas svetimąja kalba. Kartais informantai teigia, kad lietuviškai yra sunku išreikšti savo mintis, todėl keisdami kodus ir įterpdami svetimų kalbų žodžius jie gali lengviau išreikšti savo mintis, jiems maišant ir kaitaliojant kodus kalbėti nėra sunku (16 pvz.). Ne visi informantai tokį požiūrį vertina teigiamai: 17 pavyzdyje vaikiną sako, kad kodų kaita, ypač su anglų kalba, jį erzina. Pats vaikiną kalba taisyklinga lietuvių kalba, vertina ir myli savo gimtąją kalbą, todėl taisyklingos kalbos iškraipymai svetimybėmis nėra toleruojami.

15. *Tiesiog sakiniuose būna kartais, jeigu užsimiršta arba lietuviškas žodis, tai tiesiog angliškai pasakom ar kažkas tokio. (8_M_18_Alytus)*

16. I: *Iš tiesų tai teko girdėti, kad būna [įsiterpia] ir visiškai sakiniai, sakiniams kalba angliškai, būna, kad tik žodį pavartoja ar kažkokį posakį pavartoja.*

T: *Kaži kodėl taip daro jaunimas?*

I: *Nu aš manau, kad čia galbūt sunkiau lietuviškai išreikšti savo mintis. (3_M_17_Telšiai)*

17. T: *O ką Jūs manot apie kalbų va tokį kaitaliojimą <...> pokalbyje? Tame pačiame sakinyje, kai žmonės įterpia angliškų, rusiškų... čia gal dabar vat apie tas kitas kalbas, nes kad tarmė, su ta bendrine kalba, kad sumišta, tai, kaip suprantu, tai tikrai vyksta ir tai... įprasta yra, ar ne?*

I: *Mane gal net šiek tiek erzina.*

T: *Erzina. Ir kai tarmė su lietuvių kalba supainiojama?*

I: *Tarmė su lietuvių tai ne, bet kai kažkoks va toks angliškas žodis. (3_V_18_Pasvalys)*

Dar viena priežastis, kodėl mokiniai kaitalioja kalbas – noras pritapti ir „neatsilikti“ nuo bendraklasių ir kalbinės mados. Ši nuostata galioja net ir tiems mokiniams, kuriems svetimąja kalba, pavyzdžiui, anglų, kalbėti yra sunkiau. Alytiškis informantas (18 pvz.) pasakojo apie bendraamžius, kuriems anglų kalba kalbėti nesiseka, bet jie vis tiek bando įterpti kita kalba žodį ar frazę, kad pritaptų prie draugų. Norėdami būti kaip visi ir bandyti kalbėti keliomis kalbomis vienu metu, mokiniai kalbėdami svetimąja kalba daro nemažai klaidų, tačiau draugai vieni kitus pateisina: „[n]es dažniausiai tiesiog pats žmogus susikuklina ir tada pats supranta [klaidą], bet niekas nieko nesako“.

18. <...> [Draugas] kažkaip bando pritapti prie to viso, nes... mes net va dabar va su draugu kalbam irgi dažnai angliškai. Aš taip labai peršokinėju iš lietuvių į anglų. (18_V_18_Alytus)

Įdomu ir tai, kad kodų kaita vyksta norint pajuokauti. Ši nuostata informantų nebuvo dažnai minima – ją paminėjo tik keli šiame darbe tirti mokiniai (19 ir 20 pvz.), tačiau šis reiškinys vertas atskiros analizės. Informantai teigia, kad anekdotai – ar žodiniai, ar internete randami populiarius paveikslėliai su priedais – yra žymiai juokingesni pasakyti ar perskaityti originalo kalba. Galima daryti prielaidą, kad anekdotus verčiant į lietuvių kalbą gali dingti prasmė arba jie tiesiog skamba „prastai“, nejuokingai. Kita neeilinė moksleivių paminėta kodų kaitos priežastis buvo susijusi su posakiais.

19. Kai kuriose situacijose <...> ar anekdotus papasakojam, ar pacituojam kokius posakius. Bet taip dirbdami ar šiaip juokaudami, tą... į rusų kalbą pereinam. (6_M_17_Pasvalys)
20. [Y]ra angliški posakiai, kurie tinka tai situacijai, tai, aišku, juos tada reikia būtinai pasakyt. <...> [I]š pradžių, kai buvo toks didelis susidomėjimas ja, visi stengdavos įterpt kokį žodį, kad parodyt, kad moki šitą anglų kalbą. (1_M_17_Pasvalys)

Kalbant apie kodų kaitą, vėl tenka grįžti prie tarmių – reiškinio, kuris glaustai aptartas teorinėje šio darbo dalyje. Toks kalbos kodo perjungimas paplitęs ir tarp Lietuvos moksleivių. Tarmiškai kalbėti mokančių moksleivių paklausus, ar tarmė trukdo mokykloje per pamokas ir ar kaip nors (teigiamai / neigiamai) paveikia bendrinės lietuvių kalbos mokėjimą, gauta ir teigiamų, ir neigiamų atsakymų. 21 pavyzdyje telšietė teigia, kad lietuvių kalbos pamokose tarmė rašyti rašinius ir diktantus šiek tiek trukdo – informantė teigia, kad rašydama, o kartais net ir kalbėdama daro klaidas, nes maišosi tarmiški ir bendrinės kalbos žodžiai. Tačiau 22 pavyzdyje matomas jau kitoks telšietės požiūris – tarmė mokytis bendrinę kalbą netrukdo, o kodų kaitą tarp bendrinės kalbos ir tarmės pateisina: „esu iš Žemaitijos, tai tikrai, kad nesakyčiau, kad yr labai blogai“.

21. T: O tarmė netrukdo mokytis literatūrinės lietuvių kalbos?

I: Jo, būdavo taip, kad, pavyzdžiui, vietoj stiklainio parašau slovikas arba vietoj močiutės parašau rašiny baba, arba vietoj jo – uns ir panašiai, nes tiesiog man taip būdavo įprasta, bet kokioj čia būdavo gal kokioj nuo 5 iki 8 klasės. Na, ta prasme progimnazijoj dar kai mokiaus su tuo tikrai susidurdavau ir kai reikėdavo kalbėti viešai ar ten eilėraščių deklamuot ir man irgi būdavo sunku,

nes tiesiog išsprūsdavo tas žodis arba kirtis ne ten. Tai tas, kad reikia labai daug bandyt perlipt per save ir nebemaišyt tos tarmės ir literatūrinės kalbos, tai taip. (1_M_17_Telšiai)

22. T: *O jum trukdo žemaitiškas kalbėjimas mokykloj?*

I: Man nelabai trukdo, bet kartais pagaunu save sakant tuos žemaitiškus žodžius ir galvoju, kad literatūriškai gal skambėtų gražiau, bet žemaičių kalba yra irgi savaip irgi graži, tai nu nėra didelių sunkumų.

<...>

T: Kaip jūs manot, gal čia nėra blogai, jeigu žemaitiškai įsipina kokia nors forma ar žodis?

I: Manau, kad nėra blogai. Manau tikrai, kad nėra blogai, nes, visgi, esu iš Žemaitijos, tai tikrai, kad nesakyčiau, kad yr labai blogai. (2_M_17_Telšiai)

Kaip matyti, informantų nuostatos dėl kodų kaitos yra įvairios: kalbos pakeitimas patogus, įprastas, netgi papildantis gimtąją kalbą, svetimosios kalbos žodžiai ar frazės mokinių nuomone netgi pagyvina jų kasdienę kalbą. Jeigu pamiršamas koks nors gimtosios kalbos žodis, informantai naudoja kodų kaitą, nes prisimena jį svetimąja kalba. Kodų kaita vyksta tarp tarmių, bendrinės lietuvių ir svetimųjų kalbų.

2.2.3. Dvikalbystės mitai moksleivių pasisakymuose

Kalbos kodų kaita susijusi ir su kitu šiame darbe aptariamu kalbiniu reiškiniu – dvikalbystės mitais, kurie ypač ryškūs tarminės kalbos vartojimo atžvilgiu. Iš moksleivių pateiktų atsakymų aišku, jog Lietuvoje vis dar gyvuoja priešiškusmas prieš tarmes ir tarmiškai kalbančius žmones. Pastebėta, kad mokiniai, kurie patys nekalba tarmiškai, nepalaiko tarmių gyvavimo idėjos, o tarmiškai kalbančius laiko iš kaimo, „kaimiečiais“. Nors šis mitas nėra labai populiarus tarp informantų, tai tikriausiai vienas iš seniausių ir neigiamą aspektą turinčių mitų. Mokiniai šį mitą vertina per vienakalbiškumo prizmę, neatsižvelgia į gerąsias tarmių savybes, nemato tarmės kaip protėvių palikimo ar Lietuvos kalbos kultūros išskirtinumo. Informantai (23 ir 24 pvz.) tvirtina, kad tarmių vertinimas tarp bendraamžių nėra labai geras, mokiniams gėda kalbėti tarmiškai, iš tarmiškai kalbančių asmenų arba tarmės gali būti tyčiojamasi. 24 pavyzdyje teigiama, kad sutikus tarmiškai kalbantį žmogų iš karto suprantama, kad jis yra iš kito krašto ir savaime, dėl asmeninių nuostatų, kyla asociacija, kad žmogus „gal ne tiek išsilavinęs“.

23. I: <...> jeigu tarmiškai kalba, tai kaimietis. O kaimietis tai ten labai jau kokio prasto lygio, nu, kaip būdavo luomai, žemiausio luomo atstovas. Aš manau, čia atėjo iš to nusiteikimo, tų stereotipų kuriuos reikia laužyt, tačiau sunkiai sekasi juos laužyt <...>.

<...>

I: Na, einame mes per lietuvių pamoką tokį skyrių apie tarmes, tai kalbam, tačiau šiaip tos tarmės yra vėl kaip pašiepiamos <...> išsivysto į tokias tam tikras patyčias. Tai nėra jinaip pripažįstama daugumos, kurie mokosi.

T: Net gali tapti patyčių pagrindu, jeigu žmogus kalba tarmiškai?

I: Tikrai taip, nes kažkokį žodį išgirsta ir jiems ten labai juokingas atrodo, kaip ir minėjau, toks kaimietiškas. Sako kodėl taip kalbi? Dabar tas kaimas labai ne, labai žemoje vietoje ir susisieja su tuo, nu, tokiu pašiepiančiu dalyku. (7_M_18_Utena)

24. I: [I]š mano asmeninio draugų rato yra kurie gėdijasi savo tarmės.

T: Ir vartoja ją tik su draugais ar net nevartoja?

I: Vartoja ją tik su tais, kurie irgi taip pat šneka. Irgi turi asmeninį ratą su kuriuo vartoja, su kuriais vartoja tą tarmišką kalbą. O šiaip, jeigu mokykloje arba kur nors išvažiuoja, tai jie bendrąją kalbą vartoja. (6_M_17_Pasvalys)

Kita išryškėjusi nuostata, taip pat susijusi su tarmėmis, kad kalbėjimas tarmiška kalba yra nepagarbos ženklas pokalbio pašnekovų atžvilgiu (jei pašnekovai nėra iš to paties etnografinio regiono). Bendrinei kalbai yra teikiama pirmenybė, o tarmiškai raginama kalbėti savo namuose, savam mieste, su draugais ir šeima, kur tarmė yra priimtina, suprantama ir vartojama įprastai. 25 pavyzdyje moksleivė tarmes vertina teigiamai („manau tarmės yra labai faina ir viskas gerai“), tačiau ją labai erzina („<...> mane tai labai erzina ir atrodo, sakau, lyg manęs tada, kai sėdžiu ir klausaus, lyg negerbtų“), kai bendruose renginiuose ar miestuose, kuriuose nevartojama kalbančiojo tarmė yra kalbama tarmiškai.

25. Mane netgi erzina, pavyzdžiui, kai aš susitinku stovykloje su iš Marijampolės žmonėmis, ir jie pradeda kalbėti marijampolietišku akcentu, kur aš esu iš Žemaitijos ir nieko nesuprantu. Atrodo žmonės turėtų suvokti, kad čia yra iš visos Lietuvos žmonių atvažiavę ir turėtų stengtis kalbėti ne savo ta tarme ir panašiai, bet tiesiog kalbėti bendra literatūrine kalba. <...> [P]avyzdžiui, man atrodo, kad žmonės tada negerbia kitų, kurie sėdi auditorijoje ir klausosi jų. (1_M_17_Telšiai)

Taigi galima apibendrinti, kad tarp Lietuvos moksleivių vis dar egzistuojantys kalbiniai mitai susiję su tarmių prestižu. Dėl mitų, kad kalbantys tarmiškai yra mažiau išsilavinę ir „kaimiečiai“ kai kuriems moksleiviams tarmiškai kalbėti yra gėda, tad daugeliu atvejų jie linkę rinktis bendrinę kalbą.

2.3. Lietuvos moksleivių kalbinių nuostatų dėl dvikalbystės komponentai

2.3.1. Kognityvinių nuostatų analizė

Kaip jau minėta teorinėje dalyje, kalbinės nuostatos susidaro iš trijų komponentų: kognityvinio, emocinio ir elgsenos. Šiame skyriuje bus analizuojamos mokinių nuostatos dėl svetimųjų kalbų ir dvikalbystės remiantis trimis lygmenimis.

Kognityvinės kalbinės nuostatos apima individo įsitikinimus, požiūrį, kaip viskas turi būti ir kaip veikia pasaulis. Informantai išskiria kelias nuostatas, kodėl yra svarbu mokytis bei mokėti svetimąsias kalbas. Mokinių paklausus, kodėl svetimų kalbų mokėjimas yra naudingas, išryškėjo kelios dažniausios tendencijos: kitos kultūros geresnis pažinimas; gebėjimas susikalbėti keliaujant ar bendraujant su užsieniečiais draugais, šeima; filmų žiūrėjimas originalia kalba; didesnis informacijos pasiekimas, kasdienis įsitraukimas į socialinius tinklus. Mokinių motyvaciją mokytis vieną ar kitą kalbą lemia ne tik asmeniniai interesai, bet ir juos supanti bendruomenė, artimieji: mokykla, draugai, šeima.

Moksleivių paklausus, kokia jų nuomone yra pati reikalingiausia svetimoji kalba, dažniausiai jie trumpai atsakydavo, kad anglų. Pasak daugumos apklaustų moksleivių, anglų kalbą mokėti pravartu ir patogiu, nes anglų kalba galima susikalbėti visame pasaulyje, šią kalbą jie įvardija kaip populiariausią pasaulinę (26 pvz.), tarptautinę (27 pvz.).

26. *Reikalingiausia šiam pasaulyje būtų anglų, nes šia kalba galima susikalbėti visame pasaulyje, aš manau.* (5_M_17_Gelgaudiškis)

27. *Nes dabar kas vyksta su kitom šalim, tai [anglų] tokia kaip tarptautinė kalba, ją reik tikrai mokėt.* (12_M_18_Gelgaudiškis)

Tačiau buvo ir tokių informantų, kurie neabejodami išskyrė **dvi** svarbiausias svetimąsias kalbas. Kaip reikalingiausias jie įvardijo ne tik anglų, bet ir rusų. Informantai pabrėžia, kad norint susikalbėti visame pasaulyje vien tik anglų kalbos kai kuriais atvejais gali ir neužtekti, pavyzdžiui, nuvykus į Azijos šalis būtina mokėti rusų kalbą, nes anglų kalbą tuose kraštuose tikriausiai mokės tik jaunuoliai.

28. *Nu, pagal mane, tai anglų kalba ir rusų kalba yra visiškai vienodos, jos vienodai reikalingos, nes Azijoje kur labai retai su kuo susikalbėsi anglų kalba, tikrai su jaunesniais žmonėmis. Bet visoje Europoje laisvai gali susikalbėti, taip pat ir Amerikoje Šiaurės ir Pietų, bet aš manau, kad visada geriau apsidrausti į priekį, kad su žmogumi galėtum susikalbėti rusų kalba, ir ar anglų, jei mokėsi tik vieną kalbą iš pagrindinių, tai tu nuvažiuavęs į Aziją, su tavim kalbėtis rusiškai, ir tu visiškai nieko nesuprasi. Tai jau geriau išmok kažkokius pradmenis bent kitos kalbos, kad galėtum bent truputėli susikalbėti. (1_M_16_Alytus)*
29. *Manau, kad vienoje šalyje yra kalbama daugiau angliškai, kitose rusiškai, tai mano manymu jos abi yra reikalingos vienodai. (4_V_16_Telšiai)*

Informanto (30 pvz.) paklausus, kokia yra svetimšios kalbos vartojimo priežastis, teigia, kad būtent socialiniai tinklai ir vakarietiškos mados turi didelę įtaką mokamų kalbų vartojimui kasdienybėje. Informantas teigia, kad internetinėje erdvėje susipažįsta su užsieniečiais, ir jam anglų kalba tampa vis patrauklesnė vartoti, jos daugiau atsiranda ir kasdienybėje, bendraujant su draugais lietuviais. Taip pat minimas ekspresyvumas – tai tarsi prielaida, kad anglų kalba yra išraiškingesnė.

30. T: <...> *O apie ką Jus kalbat, kokios temos vat yra tos, kurios yra angliškos temos?*

I: *Paprastai paprastai apie apie madas arba populiarius dalykus, atėjusius iš vakarų, kalbam anglų kalba, ypatingai dabar kai vyrauja ta pandemija, taipogi. Kažkodėl tiesiog ekspresyviau kalbam, apie užsienio dalykus kalbam anglų kalba. Ir aš pats dažnai savęs klausiu vat kodėl būtent taip, ir aš manau, kad tai yra dėl socialinių tinklų, viskas, didžioji dalis yra pateikiama būtent angliškai ir atrodo vis ir ir skaitai, ir bendrauji su užsieniečiais ta anglų kalba ir tada kažkaip net nejučiom tai ateina į vat tavo draugų grupę. (13_V_18_Alytus)*

Laisvalaikio žiūrint filmus, klausantis muzikos ir bendraujant su bendraamžiais, dvikalbystė taip pat dažnas reiškinys. Informantai teigia, kad jaunuoliai filmus, bent jau angliškus, žiūri originalia kalba, klauso anglišką muziką, su įvairių šalių žmonėmis susikalbėti taip pat padeda anglų kalba. Beveik visi šiame darbe analizuojami informantai pritarė, kad filmai, muzika ir socialiniai tinklai turi labai didelę įtaką kalbos geresniam išmokimui. Moksleiviai teigia, kad jie susipažįsta su svetimąja kalba klausydami muzikos – užsienietiškos dainos skatina mokinius mokytis kalbas, o kai kurie net patys pastebi, kad būtent klausydami muzikos kita kalba jie ją geriau ir supranta. 31 pavyzdyje informantė užsienietišką muziką įvardina kaip judresnę, aktyvesnę, spalvingesnę – tai populiari nuostata vyraujanti tarp jaunuolių. Užsienietiška muzika moksleiviams svarbi kaip jungiamoji jungtis su bendraamžiais ir pasauliu.

31. T: *O kas nulemia, kad renkatės, vat, šiuo atveju anglų atliekamas dainas?*

I: *Aš manau, užsienietiškos, vat, anglų kalbos, jos yra tokios, nežinau, judresnės, jeigu galima muzikoje naudoti šitą žodį, ir spalvingesnės. Lietuviai, lietuvių muzikoje jos yra tokios lyriškos, lėtesnės, tai turbūt jaunimui tas ir yra, kad jiems norisi kažko judraus, kažko garsaus, nu, nežinau. Man asmeniškai, užsienietiška muzika irgi labai labai tinka. (7_M_18_Utena)*

32. <...> *[S]u rusų kalba gal kiek sunkiau, mes nepripratę, o dabar visos socialinės medijos, ten daug kas anglų kalba yra mum pateikiama informacija, tai mes labai laisvai jaučiamės su ta anglų kalba. (7_M_17_Pasvalys)*

Apibendrinant kognityvines nuostatas pasakytina, jog muzika, socialiniai tinklai, internetas, bendravimas su draugais bei užsieniečiais pažįstamais yra priežastys, kurios lemia polinkį mokytis kalbas ir pasireiškia palankiu moksleivių požiūriu į dvikalbystę. Moksleiviai vienareikšmiškai pripažįsta kognityvinę dvikalbystės svarbą pabrėždami, jog mokėdami svetimąją (ypač anglų) kalbą, jie gali daugiau komunikuoti ir pramogauti.

2.3.2. Emocinių nuostatų analizė

Emocinis, arba dar kitaip – jausminis, nuostatų dėmuo yra susijęs su jausmais nuostatų objekto klausimu. Kaip parodė apklaustųjų interviu, jausminis aspektas dažnai lemia mokinio svetimios kalbos pasirinkimą. Motyvaciją mokytis vieną ar kitą kalbą lemia asmeniniai interesai, gražus kalbos skambesys, noras išmokti ne tik kalbą, bet ir kultūrą. To pavyzdys – informantės (33 ir 34 pvz.), kurios vedamos jausminių paskatų ir norų individualiai domėjosi ir mokėsi svetimąsias kalbas.

33. I: *Visada norėjau išmokti ispanų, mokinausi namuose ir visą vasarą. Truputuką moku, bet norėčiau daugiau išmokti.*

T: *O kodėl šita kalba?*

I: *Man patinka pati Ispanija, o ispanų kalba labai gražiai skamba. (5_M_17_Gelgaudiškis)*

34. *O japonų, tai man paprastai jų kultūra labai patinka, jau daug metų, ir besidomėdamas ta kultūra, vis daug žodžių įstrigo, vis, kaip ten, įvairias televizines laidas gal japonų žiūrėjau, ten įvairių žodynų tų ir dar pasidomėjau pats apie visą jų kalbos struktūrą, kaip ji veikia. (11_M_17_Utena)*

Apklaustoms merginoms ypač graži prancūzų kalba – Prancūzijos sostinė Paryžius, kultūra, socialinių tinklų įtaka, asmeninės preferencijos ar net jausmas, kuris kyla išgirdus kalbą – visa tai lemia emocinį aspektą renkantis kalbą. Prancūzų kalba kaip norima išmokti buvo išskirta tik merginų dėl kalbos romantiškumo, švelnumo, gražumo, akcento skambesio (35 pvz.).

35. *Man gražiai skamba ispanų kalba ir prancūzų. Ir prancūzų nes, iš tikrųjų, nežinau, man jinau tokia romantiška yra, labai siejasi su Paryžiu. Ir dažniausia tas akcentas prancūzų, kuris lieka, jis nežinau, pašvelnina dar kitą kalbą. Tai, iš tikrųjų, labai labai graži kalba, o ispanų, jinau tokia, nu su ja taip pat gali susikalbėti daug šalių, jinau irgi tokia kaip viena iš pagrindinių, bet, iš tikrųjų, aš manau, man labiau gal patiktų prancūzų negu ispanų. Nes ispanų yra tokia sunkesnė ir jinau turi labai daug atšakų, kad ten vienas akcentas, kitas akcentas, nu jos tokios abi tokios kaip romantiškos. Ispanų tokia gal labiau arogantiška gal kalba su užsiplėskimu, bet prancūzų tokia švelni ir labai graži. Tai jeigu turėčiau pasirinkimą kokios dar kalbos papildomai mokytis, turbūt, rinkčiausi prancūzų. (1_M_16_Alytus)*

Apibendrinant emocinius dvikalbystės nuostatus galima teigti, jog informantai renkasi svetimąsias kalbas dėl sentimentalių jausmų kitos šalies kultūrai, kalbos skambesiui ir pan.

2.3.3. Elgesio nuostatų analizė

Kalbinių nuostatų elgesio komponentas atskleidžia individo polinkį imtis vienokių ar kitokių veiksmų. 36 pavyzdyje susiduriama su įsitikinimu, kad svetimąja kalba, šiuo atveju – anglų, galima rasti žymiau daugiau informantui aktualios informacijos nei gimtąja kalba.

36. T: *O kaip yra su jaunimo kultūra? Kodėl jie tiek daug žiūri anglišku filmų ir skaito anglišku straipsnių ir knygu? Ar pasiūla didesnė, ar tai mados reikalas?*
- I: *Man atrodo, kad vėl ta pasiūla yra didesnė. Nes, na, kiek dalykų įdomių angliškai yra išversta į lietuvių kalbą, nu, tikrai mažuma. Tai ir filmų daugiau yra angliškai, ir visokių straipsnių, ir žaidimų tu, vis dėlto, nu visko daugiau. (19_V_18_Alytus)*

Nuostata, kad užsienio kalbos reikės tolimesniuose moksluose, studijose ar darbe taip pat motyvuoja moksleivius mokytis kalbą. Tačiau svarbu paminėti, kad svetimąsios kalbos mokymasis dėl tolimesnių darbų ir studijų gali būti priskiriamas ir kognityviniam, ir elgesio komponentams. Kognityvinis atvejis susijęs su noru mokytis užsienyje, nes ten aukštesnio lygio studijos, o elgesio

atvejis – visi bendraamžiai, į kuriuos lygiuojasi individas, studijuoja užsienyje, todėl atsiranda paskata ir pačiam taip elgtis. Kaip matoma 37 pavyzdyje, informantas domisi studijomis užsienyje, o nemokamas mokslas ne Europos šalyje galimai bus paskata išmokyti kinų kalbą.

37. <...> Labai neseniai domėjaus apie mokslus užsieny ir pastebėjau, kad yra iki dvidešimt antrų metų kaip ir projektas, kaip ir sutarimas, tarp Lietuvos ir Kinijos ambasadų, kad mokslai nemokami lietuviams <...> su ta prievole, kad moka kinų kalbą. Tai tai sužinojęs, visai sudomino ir šiek tiek pradėjau domėtis apie kinų kalbą, bet planuoju dabar, kol dar moka, sulaukt vasaros ir vasarą kaip ir daugiau į tai darbo įdėti ir gal išmokyti. (11_M_17_Utena)

Moksleiviai palankiai žiūri ir į dvikalbystę namų aplinkoje (pvz., su šeima), taip pat ir socialinėje erdvėje, žiūrint filmus, serialus, jutubo įrašus. Dvikalbystė šiose srityse yra kasdienė, įprasta beveik kiekvieno moksleivio gyvenimo dalis (38 pvz.).

38. Pasakyčiau, kad tiesiai šviesiai apytiksliai kokius 70 procentų dienos tikrai vartoju [anglų kalbą], nes aš net, aš ne taip, kaip lietuviai, aš net negalvoju lietuviškai, aš dažniausiai... mano mintys irgi eina anglų kalba. Taip pačiai pas mane dažniausiai ir filmai, ir serialai, ir jeigu į Youtub'e įlendu, aš nežiūriu jokių lietuviškų video klipų, tikrai angliškai, visos programos pas mane telefone yra angliškai, nustatymuose nekeičiu kalbos, kaip ir kompiuteryje, kai su sese kartais pakalbam, tai vėlgi, angliškai.

Trumpai apibendrinant elgesio nuostatų komponentą, galima teigti, jog buvo pastebėtas moksleivių vienodas elgesys dėl dvikalbystės, t. y. svetimosios kalbos mokymasis dėl geresnių ateities perspektyvų, dėl aplinkos, kurioje vyrauja svetimoji kalba (internetas, masinės medijos ir pan.), dėl jaunimo madų ir spartaus lietuvių (Rytų Europos) orientavimosi į Vakarus apskritai.

Išvados

Šiame bakalauro darbe analizuojami pusiau struktūruoti kokybiniai mokinių interviu. Kokybinė turinio analizė atlikta projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021, projekto vykdytojas VU, rėmėjas VLKK) duomenų pagrindu. Tyrime analizuota 25 informantų iš įvairių Lietuvos regionų pateikta medžiaga. Nagrinėta, kaip mokiniai suvokia ir apibrėžia dvikalbystę, koks jų kalbinis repertuaras, kokia kalbų kodų kaitos motyvacija ir vyraujantys dvikalbystės mitai. Remiantis tyrimo medžiaga, taip pat glaustai ištirti trys moksleivių kalbinių nuostatų komponentai: kognityvinis, emocinis ir elgesio.

Kalbinis 25 informantų spektras (respondentai nurodė 9 skirtingas kalbas ir tarminę) rodo ryškų mokinių susidomėjimą svetimosiomis kalbomis ir indikuoja didelį jų mokėjimo poreikį. Nors kai kuriems moksleiviams buvo gana sudėtinga paaiškinti bei apibrėžti dvikalbystės, daugiakalbystės sąvokas, jų nuomonė dėl Lietuvos kaip dvikalbės, daugiakalbės šalies yra vieninga. Iš to kyla ir individualus dvikalbystės suvokimas – net ir dvejoję informantai galiausiai nurodo esą dvikalbiai arba daugiakalbiai. Taigi, jaunuolių požiūris į dvikalbystę yra artimai susijęs su asmeniniu savęs suvokimu ir su nuostata, kas yra dvikalbis žmogus. Šiuo požiūriu tyrimo rezultatai patvirtina teoretikų keliamas idėjas dėl dvikalbystės reiškinių daugiabriauniškumo ir skirtingų apibrėžčių: kaip „pamatuoti“ dvikalbystę; kaip aiškinama individualiosios ir visuomeninės dvikalbystės raiška; kokios asmeninės nuostatos lemia savęs, kaip dvikalbio(-ės) į(si)vertinimą ir t. t. Pažymėtina, jog šiame kontekste išsiskyrė įdomus kalbinių polių kaitos reiškinys, kai imigracijoje gyvenę ir svetimąją kalbą išmokę jaunuoliai grįžo į Lietuvą, save užtikrintai įvardija kaip dvikalbius.

Bendrai moksleivių požiūris į dvikalbystę yra palankus. Filmai, žaidimai, muzika, socialiniai tinklai, internetas, bendravimas su užsieniečiais yra pagrindinės priežastys, lemiančios norą mokytis kalbų ir palankų požiūrį į dvikalbystę. Moksleiviai vienareikšmiškai pripažįsta dvikalbystės svarbą pabrėždami, jog mokėdami svetimąją (ypač anglų / rusų) kalbą, jie gali daugiau komunikuoti, pramogauti, ieškoti bei naudotis informacija internete ir svarbiausia – ateičiai užsitikrina galimybes studijuoti ir dirbti užsienyje. Svetimosios kalbos mokėjimas tarp jaunuolių tampa ne tik mados, prestižo, bet ir būtinybės reikalu.

Atkreiptinas dėmesys, jog tarmės ir bendrinės lietuvių kalbos mokėjimą moksleiviai irgi traktuoja kaip dvikalbystę – taip pasitvirtina ir mokslinėje literatūroje pateikiamos teorinės įžvalgos dėl tarmės kaip atskiros kalbos suvokimo. Be to, kai kurie moksleivei tarminę kalbą nurodo kaip

gimtąją. Visgi pastebima tendencija, kad viešai (pamokų metu, kituose Lietuvos miestuose, socialiniuose tinkluose ir pan.) kalbama bendrine lietuvių kalba, nes taip rodoma pagarba tarmės nemokančiam pašnekovui / publikai. Tarmiškai renkamas kalbėti savo namuose, gimtajame mieste, su draugais ir šeima, kur tarmė yra priimtina, suprantama ir vartojama įprastai.

Kita vertus, būtent su tarmėmis yra susijęs gajusias neigiamas dvikalbystės mitas. Pastebėta, kad mokiniai, kurie patys nekalba tarmiškai, nepalaiko tarmių gyvavimo idėjos, o tarmiškai kalbančius laiko žemesniais už save, „kaimiečiais“. Mokiniai šį mitą vertina per vienakalbiškumo prizmę, neatsižvelgia į gerąsias tarmių savybes, nemato tarmės kaip protėvių palikimo ar Lietuvos kalbos kultūros išskirtinumo. Informantai (23 ir 24 pvz.) tvirtina, kad tarmių vertinimas tarp bendraamžių nėra labai geras, mokiniams gėda kalbėti tarmiškai, iš tarmiškai kalbančių asmenų arba tiesiog tarmės gali būti tyčiojamosi. Todėl mokiniams atrodo svarbu gebėti sklandžiai pereiti iš tarminės kalbos į bendrinę. Tokia kodų kaita Lietuvos moksleiviams yra įprastas reiškinys, nors labiausiai ji siejasi su perėjimu / „šokinėjimu“ iš svetimšios kalbos į gimtąją.

Paklausti dėl kodų kaitos, informantai dažniausiai tvirtino, kad kasdienėje savo kalboje „šokinėja“ tarp mokamų kalbų (tarmės) arba į savo kalbą įterpia svetimšios kalbos žodžių ar frazių kalbai pagyvinti. Mokiniams kalbų kaitaliojimas vyksta natūraliai, kasdien bendraujant su draugais ar net su šeima. Išskyrus vieną informantą, neigiamai traktuojantį gimtosios kalbos iškraipymą svetimžodžiais, kalbų kaitą mokiniai vertina teigiamai – jiems kalbos pakeitimas patogus, įprastas, netgi papildantis gimtąją kalbą. Respondentų teigimu, kodų kaita padeda plėsti kalbos žinias, daugiau išmokyti ir nedaro jokios blogos įtakos gimtajai kalbai. Pasirinkimą svetimą kalbą vartoti promaišiais su gimtąja informantai aiškina tuo, jog vertiniai iš užsienio kalbos dažnai neatspindi tikrosios prasmės / tono, tad renkasi originalą; yra daug nusistovėjusių užsienietišκών frazių, pajuokavimų, kurie neverčiami į lietuvių kalbą ir kalbėtojui suteikia tam tikro pranašumo; nori neatsilikti nuo kalbinių jaunimo madų ir pritapti prie autoritetų. Pastaroji nuostata galioja net ir tiems mokiniams, kuriems svetimąją kalbą kalbėti yra sunkiau.

Pagrindinės priežastys, lemiančios moksleivių požiūrį į dvikalbystę, plačiausiai atsiskleidžia paskutiniame darbo poskyryje, kur remiamasi mokslinėje sociolingvistikos literatūroje nusistovėjusia trinare kalbinių nuostatų struktūra, išskiriant tris pagrindinius kalbinių nuostatų komponentus: kognityvinį, emocinį ir elgesio.

Kognityvinė analizė atsiskleidė jaunuolių siekį mokėti užsienio kalbą daugiausiai dėl asmeninių užmojų pažinti pasaulį, gebėti bendrauti su kalbančiais svetimą kalbą, originalo kalba

žiūrėti filmus, serialus, skaityti užsienio literatūrą bei spaudą, ateityje studijuoti ir dirbti užsienyje. Akivaizdu, jog kognityviniu požiūriu dvikalbystė vertinama labai palankiai, nes mokiniai suvokia, jog kalbų mokėjimas daro juos pasaulio piliečiais ir gali garantuoti žymiai perspektyvesnę ateitį.

Praktinė emocinio kalbinių nuostatų komponento analizė darbo kontekste ypatingų naujovių neparodė. Kaip ir tikėtasi, moksleiviai svetimųjų kalbų mokosi dėl gražaus skambesio ar sentimentų konkrečiai kultūrai (jos atstovams), tad šiuo atveju emocinis lygmuo neišskirtinas kaip esminis.

Elgesio analizė parodė, jog pirmiausia veikia šeimos kalbinis elgesys (dvikalbystė, tarmės), bet ir pastebimas jaunuolių polinkis elgtis tendencingai – kaip ir kiti siekti išvykti mokytis į užsienį, kaip ir kiti, aktyviai reikštis socialiniuose tinkluose (užsienio kalba supras daugiau vartotojų), kaip ir kiti žiūrėti užsienietiškus filmus ir pan.

Galima reziumuoti, jog Lietuvos moksleivių nuostatos dėl dvikalbystės yra teigiamos, vertinamos palankiai, o svetimų kalbų vartojimas – paklausus ir moksleiviams naudingas. Atsižvelgiant į globalius šiandienos pokyčius ir pasaulines sociolingvistines tendencijas, galima daryti prielaidą, jog ateityje dvikalbystės reiškinys dar labiau plėsis ir reikšis aukštesnio lygio kalbų mokėjimu. Kita vertus, atsižvelgiant į nacionalistines mokinių nuostatas (gerbti, mylėti, saugoti savo šalį ir jos tradicijas), reikia tikėtis, jog ir tarmės nepraras savo svarbos ir ilgainiui bus atsikratyta jas supančių neigiamų stereotipų.

Literatūra

- Aitchison, J. 1991. Language change: Progress or decay? In C. E. Hughes, E. S. Shaunessy, A. R. Brice, M. A. Ratliff, P. A. McHatton (eds.), *Code Switching Among Bilingual and Limited English Proficient Students: Possible Indicators of Giftedness. Journal for the Education of the Gifted*. Vol. 30, No. 1, 7–28. DOI: 10.1177/016235320603000102
- Baker, C., Prys Jones, S. 1998. Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education. In R. Fielding (eds.), *Bilingual Identity: Being and Becoming Bilingual* (p. 17–65). *Multilingualism in the Australian Suburbs*. Springer, Singapore. DOI: 10.1007/978-981-287-453-5_2
- Baker, C. 1992. *Attitudes and Language*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Baker, C. 1992. Attitudes and Language. Iš K. Jakaitė-Bulbukienė, L. Vilkienė, Mokinių kalbinės nuostatos lietuvių ir anglų kalbų atžvilgiu (121–161). *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*. Vilniaus universiteto leidykla.
- Baker, C. 2011. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Multilingual Matters. ISBN 1847693563, 9781847693563
- Baker, C. 2011. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. In M. P. Jones (eds.), *Endangered Languages and Linguistic Diversity in the European Union*. European Parliamentary Research Service. Belgium.
- Baetens Beardsmore, H. 1986. *Bilingualism – Basic Principles*. Multilingual Matters. ISBN 0905028635, 9780905028637
- Bloomfield, L. 1933. *Language*. London: Allen and Unwin.
- Breier, D. 2020. The Tool, the Heart, and the Mirror: About Emotional Aspects of Language in Transcultural Urban Contexts. In L. Siragusa, J. K. Ferguson (eds.), *Responsibility and Language Practices in Place*. *Studia Fennica Anthropologica*; No. 5, (p. 41–61). Suomalaisen kirjallisuuden seura. <https://doi.org/10.21435/sfa.5>
- Cenoz, J. (2013). *Defining Multilingualism*. *Annual Review of Applied Linguistics*. 33. DOI: 10.1017/S026719051300007X

- Coronel-Molina, S. M. 2009. *Definitions and Critical Literature Review of Language Attitude, Language Choice and Language Shift: Samples of Language Attitude Surveys*. Indiana University, Bloomington. 1–64.
- Crystal, D. 1994. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Puffin. ISBN: 0140512349,9780140512342
- De Houwer, A., Ortega, L. 2019. Learning, Using, and Unlearning More than One Language. In A. De Houwer, L. Ortega (eds), *The Cambridge Book of Bilingualism* (p. 1–12). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316831922.001>
- Dewaele, J.-M. 2015. Bilingualism and Multilingualism. In K. Tracy, T. Sandel, C. Ilie (eds.), *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. <https://doi.org/10.1002/9781118611463.wbielsi108>
- Gardner-Chloros, P. 2009. Introduction. In *Code-switching* (p. 1-19). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511609787.002
- Gardner, R. C. 1985. *Social Psychology and Second Language Learning: the Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold Ltd.
- Garrett, P. 2010. *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garrett, P., Coupland, N., Angie, W. 2003. *Investigating Language Attitudes*. Cardiff: University of Wales Press.
- Garrett, P., Coupland, N., Williams, A. 2006. *Investigating Language Attitudes: Social Meanings of Dialect, Ethnicity and Performance*. Cardiff: University of Wales Press.
- Giles, H., Marlow, M. L. 2011. Theorizing Language Attitudes Existing Frameworks, an Integrative Model, and New Directions. *Annals of the International Communication Association*. 35. 161–197. 10.1080/23808985.2011.11679116.
- Grosjean, F. 2010. *Bilingual: Life and Reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Henley, A., Jones, R. E. 2003. *Earning and Linguistic Ability in a Bilingual Economy*. 1–31. School of Management and Business, University of Wales Aberystwyth. <http://repec.org/res2003/Henley.pdf?fbclid=IwAR0YYviq6G3s7WoXecI5lNkr8XYxyMpe-dgVZboV9rAZWy29hqfhmBxHiP4>

- Hoffmann, C. 2014. *An Introduction to bilingualism*. London: Routledge. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315842035>
- Holmes, J. 2001. *An Introduction to Sociolinguistics*. Essex: Longman.
- Hughes, C. E., Shaunessy, E. S., Brice, A. R., Ratliff, M. A., McHatton, P. A. 2006. Code Switching Among Bilingual and Limited English Proficient Students: Possible Indicators of Giftedness. *Journal for the Education of the Gifted*. Vol. 30, No. 1, 7–28. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ750758.pdf?fbclid=IwAR27vQ3MuhtfVwPbgG4gehAtJn9bvo116bqJmODVw7ABpdaGnE6FniX68k>
- Jones, M. P., 2013. *Endangered Languages and Linguistic Diversity in the European Union*. European Parliamentary Research Service. Belgium.
- McKenzie, R. M. 2010. *The Social Psychology of English as a Global Language. Attitudes, Awareness and Identity in the Japanese Context*. Dordrecht; Heidelberg; London; New York: Springer.
- Merisuo-Storm, T. 2007. Pupils' attitudes towards foreign-language learning and the development of literacy skills in bilingual education. *Teaching and Teacher Education* 23, 226–235.
- Myers-Scotton, C. 1997. *Duelling Languages– Grammatical Structure in Codeswitching*. Clarendon Press. ISBN 019823712X, 9780198237129
- Myers-Scotton, C. 2009. *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Oskamp, S., & Schultz, P.W. 2005. *Attitudes and Opinions* (3rd ed.). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781410611963>
- Pabrėža, J. 2017. *Žemaičių kalba ir rašyba*. Šiaulių universitetas. ISBN-13: 9786098179101
- Perloff, R. 2003. The dynamics of persuasion, 2nd ed. In R. M. McKenzie, *The Social Psychology of English as a Global Language. Attitudes, Awareness and Identity in the Japanese Context*. Dordrecht; Heidelberg; London; New York: Springer.
- Poderienė, N., Vaičiakauskienė, S. 2019. Lietuvių kalbos prestižas: mokinių nuostatos dėl lietuvių kalbos švietimo politikos kontekste. *Lituanistica*, t. 65, 3(117), 199–219.

- Portes, A., Rumbaut, R. G. 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Quay, S., & Montanari, S. (2018). Bilingualism and Multilingualism. In A. De Houwer, L. Ortega (eds.), *The Cambridge Handbook of Bilingualism* (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, p. 544-560). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316831922.028
- Ramonienė, M., Gudavičienė, E., Hilbig, I., Jakaitė-Bulbukienė, K., Vilkienė L. 2022. *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*. Vilniaus universiteto leidykla. ISBN9786090707999
- Schendl, H., Wright, L. 2011. *Code-Switching in Early English*. Hubert and Co.
- Schmidt, G. 2014. Personal growth as a strong element in the motivation of Australian university students to learn German, *Australian Review of Applied Linguistics* Vol. 37(2), 145–160.
- Sia, J., Dewaele, J.-M. 2006. Are you bilingual? *Birkbeck Studies in Applied Linguistics*, 1, 1–19.
- Sridhar, K. 1995. Societal multilingualism. In S. McKay & N. Hornberger (Eds.), *Sociolinguistics and Language Teaching* (Cambridge Applied Linguistics, p. 47-70). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511551185.005
- Swann, J., Deumert, A., Lillis, T., Mesthrie, R. 2004. *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh University Press.
- Vilkienė, L. (moksl. red.). 2023. *Mokinių požiūris į kalbinius stereotipus* (rengiama spaudai).

Summary

Keywords: language attitudes, school students' attitudes, bilingualism, myths about bilingualism, foreign language, dialects.

This bachelor thesis analyses semi-structured qualitative student interviews. The qualitative content analysis is based on the data collected by the project "Linguistic Attitudes and Linguistic Behavior of the Lithuanian Population" (2020-2021, project promoter: Vilnius University, sponsor: The State Commission of the Lithuanian Language). The thesis investigates the attitudes towards bilingualism of 25 students. The informants live in four ethnographic regions of Lithuania, in 5 cities: Gelgaudiškis, Alytus, Utena, Pasvalys and Telšiai. The thesis examines how students perceive and define bilingualism, what their linguistic repertoire is, what motivations lie behind the language code-switching, and what are the prevailing myths of bilingualism. Based on the research material, three components of students' language attitudes are briefly discussed: cognitive, emotional, and behavioral.

Students' attitudes towards bilingualism are generally positive, with foreign language skills highlighted as essential for communication, travel, searching for information on the internet and securing opportunities to study or work abroad. It is also strongly influenced by young people's fashions, an environment rich in information and communication in foreign languages (mainly English and Russian), and the desire to keep up with their peers. As a result of the latter trends, code-switching is common and widespread among schoolchildren, especially in order to maintain an authentic foreign-language thought that is difficult to translate into Lithuanian, to make jokes and to use foreign-language phrases that are commonplace on the Internet and in the media, or simply to show their alleged or actual linguistic proficiency and superiority over peers with less language skills or less access to the internet, social networks, computer games, etc. The underlying motives for learning a foreign language are more fully revealed by analysing them through the cognitive, emotional, and behavioral prisms of language attitudes.

It is crucial to highlight that Lithuanian pupils who speak the dialect also identify themselves as bilingual. However, in addition to the respondents' expressed pride in their ancestral heritage - the country's dialects - more responses pointed to a negative assessment of this phenomenon - young people who speak dialect are perceived as inferior, "rustic", and out of step with modernity. Such results show that the unfounded myth about dialect speakers is still prevalent. Pupils indicate that in public, when they go to other cities, they always prefer to speak the standard Lithuanian language. The same is true, albeit less explicitly, of young people who are less proficient in a foreign language, and is particularly reflected in self-esteem: young people who are less proficient in a foreign language are also less likely to assess their own linguistic abilities and are less likely to claim to be bilingual.

Students' attitudes towards bilingualism are closely linked and intertwined with attitudes towards the foreign language and are generally positive. In the light of global socio-cultural changes and trends, it is likely that bilingualism will become even more widespread in Lithuania in the future and that foreign language proficiency will reach a much higher level.

Priedai

1 priedas. Kokybinių interviu su mokiniais scenarijus

Duomenys apie informantą:

Lytis, amžius, mokykla, mokymosi klasė, kur planuoja studijuoti (Lietuvoje ar užsienyje), ar planuoja emigruoti.

Klausimai mokiniams:

- Kokias kalbas jūs mokate? Kur jas vartojate? Kokių norėtumėte išmokti ir kodėl? Kokias jaučiatės gerai mokantis (-i), o kokios yra pasyvios? Ar vienodai visas kalbas išmokstate mokykloje, nuo ko tai priklauso, ar vienodai stengiatės išmokti? Kodėl?
- Ar svarbu mokėti ne vieną kalbą? Kodėl?
- Ar yra tokia kalba, kurią, jūsų nuomone, šiuolaikiniam žmogui, pvz., Lietuvos gyventojui, būtina mokėti? Ar tai ta kalba, kuri yra reikalingiausia?
- O apie kurią kalbą (tik ne lietuvių) jūs galite pasakyti, kad ji yra jums gražiausia? Kodėl taip pasirinkote?
- Ar apie kurią nors kalbą galėtumėte pasakyti, kad ji jums yra mieliausia?
- Ar galėtumėte pasakyti, kad kuri nors kalba labiau tinka, pvz., verslui, nei kitos? O mokymuisi? Norėtumėte aukštojoje mokykloje studijuoti, pvz., anglų kalbą? Kodėl? O jeigu jums būtų buvusi galimybė kelis ar visus dalykus mokykloje mokytis anglų (prancūzų ar kita) kalba, ar būtumėte pasinaudojęs tokia galimybe, kuria būtent? Kodėl?
- Kokia jūsų nuomonė apie viešuosius užrašus: ar jie Lietuvoje turėtų būti išimtinai tik lietuviški? Kodėl?
- Mokate ne vieną kalbą. Ar būna situacijų, kai kelias kalbas tarpusavyje kaitaliojate? Kokios tai kalbos? Kokiose situacijose tai vyksta? Kiek jūsų gyvenime yra anglų kalbos? Ar klausote dainų, žiūrite filmus, „YouTube“ angliškai, gal skaitote knygas? Ar lietuviškai kalbėdami, rašydami įterpiate anglų kalbos žodžių, frazių iš dainų, filmų, knygų? O gal yra ne tik citatų, bet ir kitų angliškų frazių? Ką manote apie kitų anglų kalbos vartojimą? Patinka? Jungia su bendraamžiais, o galbūt erzina?

- Kai girdite ne lietuvių kalbant lietuviškai, ką pagalvojate apie girdimą akcentą? Ar negimtakalbio akcentas jums svarbu? Ar galėtumėte pasakyti, kad pats užsienio kalbomis kalbate be akcento? Ar tai jums svarbu?
- Kartais tenka išgirsti, kad anglų kalba kelia grėsmę lietuvių kalbai. Ką jūs apie tai manote?
- Ir paskutinis klausimas: kaip apibrėžtumėte, kas yra kalba?

2 priedas. Informacija apie kokybinius interviu

Mokinių interviu

Nr.	Lytis	Amžius	Gyvenamoji vieta	Kodas	Įrašo trukmė
1.	M	16	Gelgaudiškis	3_M_16_Gelgaudiškis	26:44
2.	M	17	Gelgaudiškis	5_M_17_Gelgaudiškis	20:29
3.	M	17	Gelgaudiškis	6_M_17_Gelgaudiškis	31:22
4.	M	18	Gelgaudiškis	12_M_18_Gelgaudiškis	19:22
5.	M	18	Gelgaudiškis	13_M_18_Gelgaudiškis	18:46
6.	M	16	Alytus	1_M_16_Alytus	51:43
7.	M	16	Alytus	2_M_16_REEM_Alytus	28:26
8.	M	18	Alytus	16_M_18_Alytus	18:37
9.	V	17	Alytus	17_V_17_Alytus	13:05
10.	V	18	Alytus	18_V_18_Alytus	14:13
11.	M	19	Utena	2_M_19_Utena	45:00
12.	V	18	Utena	6_V_18_Utena	25:35
13.	M	18	Utena	7_M_18_Utena	32:45
14.	M	18	Utena	8_M_18_Utena	40:25
15.	M	17	Utena	11_M_17_Utena	38:00
16.	M	17	Pasvalys	1_M_17_Pasvalys	44:27
17.	M	17	Pasvalys	2_M_17_Pasvalys	27:05
18.	V	18	Pasvalys	3_V_18_Pasvalys	42:53
19.	M	17	Pasvalys	6_M_17_Pasvalys	38:18
20.	M	17	Pasvalys	7_M_17_Pasvalys	48:48
21.	M	17	Telšiai	1_M_17_Telšiai	37:42
22.	M	17	Telšiai	2_M_17_Telšiai	28:00
23.	M	17	Telšiai	3_M_17_Telšiai	24:17
24.	V	16	Telšiai	4_V_16_Telšiai	29:42
25.	M	18	Telšiai	5_M_18_Telšiai	42:36